

IONUȚ NISTOR*

CULTUL VIOLENȚEI ÎN PRACTICA PUTERII. AROMÂNII LEGIONARI ȘI NOUL „MODEL” DE STAT (1940-1944)**

Ajunsă la putere în septembrie 1940, pe fondul crizei politice, Mișcarea legionară aliată cu Ion Antonescu și colaboratorii săi au instituit un regim în care dualitatea puterii a generat conflicte instituționale și personale și a accentuat starea excepțională produsă de contextul războiului. Participarea la guvernare a asigurat legionarilor portofolii importante în noul cabinet¹, dar și controlul aproape total la nivel local, din cei 45 de prefecți ai județelor doar unul nefiind afiliat Mișcării². Puterea și avantajele politico-economice oferite de noul statut au atras ca un magnet aderenți din categorii sociale diverse, numărul membrilor legionari multiplicându-se rapid³; iar lipsa criteriilor de selecție, disputele pentru șefia mișcării și precaritatea controlului exercitat de „centru” în teritoriu au facilitat înregimentarea unor elemente periferice social⁴. Cu alte cuvinte, puterea oferită „marginalilor”, absența culturii politice și încadrarea unor elemente urban-proletare dornice de înavușire și ascensiune au sporit radicalismul Mișcării legionare.

Fără a constitui o structură distinctă, pe modelul Frățiilor de Cruce, al Corpului Muncitoresc Legionar sau al Corpului Studentesc Legionar, grupul macedoromânilor a

* Lector univ., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

** Studiul de față se regăsește, într-o versiune amplificată, în lucrarea aceluiași autor, *Identitate și geopolitică: românii din sudul Dunării în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, București, Editura Academiei Române, 2014, 331 p.

¹ Horia Sima era vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Constantin Petrovicescu – ministrul Internelor, Mihail Sturdza – ministrul Afacerilor Străine, Traian Brăileanu – ministrul Educației Naționale, Vasile Iasinschi – ministrul Muncii, Al. Constant – subsecretar de stat pentru Presă și Propagandă Națională, Constantin Papanace – secretar de stat la Ministerul Finanțelor.

² Ilarion Țiu, *Mișcarea legionară după Corneliu Codreanu. Regimul Antonescu (ianuarie 1941 – august 1944)*, București, 2007, p. 14.

³ O notă SSI scria despre existența a 12.000 de legionari în perioada cât au fost la guvernare – vezi Cristian Troncotă, Alin Spânu, Florin Pintilie, *Documente SSI despre poziția și activitățile grupurilor politice din România 6 septembrie 1940 – 23 august 1944*, vol. II, București, 2006, p. 173 (Nota SSI, 11 martie 1944, în ASRI, fond D, dosar 844, f. 6). Ordinul nr. 5 din 13 decembrie 1940, al Regionalei V Constanța susținea că în cele patru organizații județene funcționau 1.314 cuiburi cu 10.967 de membri (vezi ASRI Constanța, fond D, dosar 32, vol. 6, f. 92, *apud* Puiu Dumitru Bordeiu, *Mișcarea legionară din Dobrogea între 1933-1941*, Constanța, 2003, p. 249). Conform lui Horia Sima, în toamna lui 1940, Garda avea peste 300.000 de membri (vezi Bundesarchiv, NS 19 nou, 2155, 29 oct. 1944, „Sima an Ribbentrop”, *apud* Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelului Mihail”. Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la istoria fascismului internațional*, ed. a II-a, București, 2006, p. 425).

⁴ O analiză excelentă a structurii profesionale a Mișcării legionare oferă Armin Heinen. Conform datelor Tribunalului Militar București, din cele 2.707 persoane condamnate pentru infracțiuni legate de rebeliunea legionară, 20,5% erau muncitori necalificați și 18,1% fără profesie. Clasamentul era continuat de agricultori (17,4%), muncitori calificați (14%) și șoferi (5,6%). Vezi Armin Heinen, *op. cit.*, p. 427.

jucat un rol important în acest proces de instituționalizare a violenței și de multiplicare a centrelor de putere în stat. Analizând activitatea Gărzii de Fier, Kurt Gebauer, consilier la Biroul Presei de pe lângă Partidul Național Socialist German, observa „infiltrațiile izvorâte din terorismul politic al Balcanilor”⁵; așa cum Mihail Manoilescu incrimina în memoriile sale „Balcanizarea României prin metode macedonene, aplicate de macedoneni”, apreciată ca „un groaznic pas îndărăt față de moravurile României vechi și mici”⁶.

Adeziunea aromânilor la Mișcarea legionară nu era un proces nou în toamna lui 1940. El a debutat în 1930-1932 și a avut motivații profunde, în registre diverse. Stabiliți în România, în special în Cadrilater, ca urmare a colonizărilor, ei și-au modificat în scurtă vreme perspectiva asupra autorităților statului, pe care le-au perceput mai curând ca adversare decât ca parteneri. Șirul conflictelor cu persoane sau instituții din România a fost deschis în 1930 de Gheorghe Beza, care a încercat asasinarea lui Constantin Angelescu, subsecretar de stat și președinte al organizației PNTJ a județului Caliacra. El inspirase legea pentru reglementarea proprietăților din Dobrogea, prin care lovea în interesele coloniștilor aromâni. A urmat reacția împotriva guvernului Iorga, care încheiase la începutul lui 1932 o Convenție de comerț și navigație cu Grecia. Membrii Societății de Cultură Macedo-Română au adresat atunci un protest autorităților, acuzându-le de atitudini concesive față de interesele grecești în România și de nesoluționarea problemei averilor părăsite de coloniști în nordul statului elen⁷. Nemulțumirile s-au accentuat odată cu limitarea procesului de „repatriere” a confrăților din statele balcanice – inițiat de I. Gh. Duca și continuat până spre 1940⁸ –, care lăsa o bună parte a aromânilor la discreția persecuțiilor instrumentate de autoritățile grecești, sârbe sau bulgare. Procesul de colonizare în Cadrilater începuse în 1925, când, constatând relele tratamente aplicate aromânilor în statele balcanice, guvernul de la București a decis să le rezerve jumătate din terenurile statului din Durostor și Caliacra. În 1925 au venit în țară 1.526 de familii, urmate de alte aproximativ 4.500 până în 1933. Procedura de colonizare presupunea realizarea de către organizațiile culturale aromânești și legațiile României din zonă a unor tabele cu solicitanți, liste ulterior aprobate de Oficiul Național al Colonizării. Numai după această validare reprezentanțele diplomatice și consulare române vizau pașapoartele solicitanților, iar la venirea lor în țară Oficiul îi repartiza pe centre și le atribuia loturi. Pe fondul reducerii numărului de terenuri disponibile, autoritățile române au limitat și aprobările pentru colonizare. Măsura a provocat nemulțumiri și, după discuții îndelungi între guvern și Societatea de Cultură Macedo-Română, în 1936, s-a decis ca Ministerul de Interne să permită trecerea aromânilor în România pe cont propriu, fără ca guvernul să aibă vreo obligație specială față de aceste persoane⁹.

⁵ *Mișcarea legionară sub lupa poliției. Documente*, vol. îngrijit de Doru Dina și Dorin Teodorescu, Slatina, 2005, p. 31 (ANIC, fond MI, DGP, d. 122/1940, f. 140-142).

⁶ Mihail Manoilescu, *Memorii*, ed. Valeriu Dinu, vol. II, București, 1993, p. 355.

⁷ Puiu Dumitru Bordeiu, *op. cit.*, p. 16.

⁸ Încă din 1924-1925, I. Gh. Duca atrăgea atenția asupra efectelor pe care colonizarea masivă a aromânilor în sudul Dobrogei le putea avea și asupra potențialului autonomist-separatist dezvoltat de o asemenea politică. Ajuns la putere în noiembrie 1933, el a pus în practică strategia, continuată și după dispariția sa. Decizia ținea seama de considerente financiare, adică de efortul material pe care îl presupunea procesul de colonizare, greu de suportat pentru România, dar și de riscurile externe asupra relațiilor cu statele balcanice pe teritoriul cărora locuiau aromânii ce intenționau să plece în România (*ibidem*, p. 48).

⁹ Virgil Coman, Nicoleta Grigore, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Constanța, 2010, p. 378-379 (Referat elaborat de C. G. Grigorescu privind situația macedoromânilor împrăștiți în Dobrogea de Sud, 1943).

Atitudinea oficialilor de la București după 1933, corelată cu lipsa unui sprijin consistent pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale coloniștilor din Dobrogea¹⁰, a dus la demonizarea partidelor istorice și a sistemului politic și administrativ existent. Constantin Papanace observa că unii dintre aromânii din Dobrogea, mai ales din rândul tineretului studentesc, aderaseră la Mișcare fiind dezamăgiți că „cele mai bune intenții ale unor bărbați de stat de talia lui Ionel Brătianu sau Iuliu Maniu se îmfundau, de cele mai multe ori, în mlaștina corupției birocratice sau în păienjenişul intereselor electorale”¹¹.

Afilieră politică a acestor macedoromâni s-a produs însă nu doar ca urmare a „votului” negativ exprimat față de un sistem pe care îl considerau responsabil de propriile neajunsuri, ci și pe fondul proliferării unui discurs legionar ce accentua temele naționaliste, atât de familiare românilor din sudul Dunării. S-a produs practic o interferență între etosul de inspirație legionară, care predica valorile „românității” și ale Ortodoxiei într-o cheie xenofobă, și tipul de construcție identitară exersată în Balcani. Ei au rămas ancorați involuntar într-o paradigmă construită la București și exportată prin sistemul de învățământ și propagandă; aceasta făcea apologia particularității lor, a originii și a istoriei comune cu ramura nord-dunăreană, cultivându-le ideea „unității mistice” cu neamul românesc. În același timp, identitatea li s-a structurat pe un calapod xenofob, într-un context regional în care conflictele interetnice făceau parte din cotidian; terorismul și asasinatul erau arme de distrugere a celuilalt și de protejare a propriului grup, iar războiul tuturor împotriva tuturor, fundamentat pe proiecte naționale antagonice și purtat prin școli, biserici, presă și instituții militarizate, devenea o strategie de supraviețuire. Experiențele balcanice le-au înscris în codul comportamental „spiritul de acțiune” și de „jertfă”, așa cum cerea și Garda. A existat, așadar, un fond pe care ideile propagate de Mișcarea legionară s-au așezat ca într-un tipar gata croit.

Constantin Papanace observa, de altfel destul de tranșant, că aromânii au apreciat tema „românismului integral”, extins de la Carpați la Pind, vehiculată de legionari și au investit-o cu rolul de stindard sub care se puteau uni pentru apărarea culturii lor amenințate de politicile șovine ale altor state¹². „Toți cei trecuți prin educația legionară, scria Faust Brădescu, căpătau o altă viziune a întregului național și o răspundere ca om. Mentalitatea sau aplecarea provincială se atenuau, dispăreau [...]. Omul legionar era poate originar din Basarabia, Transilvania, Timoc sau Pind: născut dintr-o familie românească, secuiască, turcă sau bulgară. Fiecare e parte integrantă a unei comunități ce nu face nici o distincție între cei care o compun.”¹³ Tot el spunea că „acești frați (moldoveni, transnistreni, timoceni, bănățeni din Iugoslavia și mai ales macedoneni), continua Brădescu, care poartă cu mândrie numele ancestral nu pot fi lăsați în uitare. Mișcarea legionară din rândul căreia mulți din acești frați de sânge și-au găsit împlinirea lor spirituală, în sensul vieții naționale, își asumă responsabilitatea în fața istoriei pentru salvagardarea acestor români și integrarea lor în sânul comunității românești”¹⁴. Că retorica aromânilor rezona cu temele discursului legionar rezultă și din retrospectiva realizată sub forma unui interviu luat lui Constantin Teja, șef de cuib la Liceul

¹⁰ Aromânii constatau în epocă procesul greoi de acordare a loturilor de pământ către coloniști. Ei acuzau birocrăția și numeroasele piedici și amânări din partea unei administrații locale înțesate de etnici bulgari, care păreau a avea un regim mai bun decât cel al conaționalilor veniți din Balcani. Aveau senzația că fuseseră abandonați și se simțeau în postura musafirului nedorit. Toate acestea au constituit factori ai adeziunii la Mișcarea legionară.

¹¹ C. Papanace, *Mișcarea legionară și macedo-românii*, f.l., 1999, p. 132.

¹² *Ibidem*.

¹³ Faust Brădescu, *Mișcarea legionară în studii și articole*, vol. II, București, 1997, p. 65.

¹⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 26.

„Mircea cel Bătrân” din Constanța. Încercând să răspundă la întrebarea: „de ce au aderat aromânii la Garda de Fier?”, Teja constata: „[...]pentru că liberalii și țărăniștii au promis dreptate socială, dar nu au îndeplinit-o. Singurul partid legal care a promis această dreptate socială a fost partidul Totul pentru Țară [...]. Pentru noi însemna dreptate socială, dacă noi am fost izgoniți și de turci și de greci, am venit în patria noastră și pe cine am găsit stăpâni în casa străbunilor noștri? Economia țării în mâinile cui era? A jidanilor, a grecilor și a armenilor. Și atunci, puteam noi să stăm cu mâinile încrucișate, să stăm pasivi? Cu ce guvern și cu ce partid să activăm și noi, ca să facem odată dreptate în țara aceasta?”¹⁵

Argumentul unei matrițe potrivite transpare și din frământările lui Constantin Papanace, pe tema numirii sale în fruntea Comandamentului legionar, în 1938. Întrebându-se asupra motivațiilor deciziei, el răspunde: „Să fi fost păreri bune pe care le avea Căpitanul în ceea ce privește posibilitățile mele de a găsi soluții potrivite pentru situația politică sau dimpotrivă, să fi considerat că eu, ca macedonean, aș avea aptitudini pentru a duce cu mai mult succes o acțiune subversivă cu caracter revoluționar? [...] Oricât de ponderat aș fi fost eu, faptul că eram macedonean era să constituie un punct vulnerabil considerat fiind ca terorist”¹⁶. Se adăugau acestei simetrii reprezentările comune asupra liderului providențial, ale comandantului de legiune care amintea de căpitanii de armatoli, lideri ai „luptei naționale” în Balcani, dar și de mijloacele identice de exaltare prin cântece¹⁷. „Care aromân, spunea Papanace, n-ar fi tresărit când ar fi auzit cântecul: «vine timpul haiduciei codrul să'ndrăgim?» În pieptul lui se răscoleau șirurile de armatoli și căpitani de armatoli [...] și îl îmboldeau să-și cânte regăsirea și împlinirea numai pe drumul căpitanului. Această putere de atracție devenise cu totul irezistibilă când cântecele noastre de luptă națională, ca Părinteasca Dimândare [...], erau cântate și de legionarii din țară.”¹⁸ Și adăuga: „În multe privințe – cu excepția unor forme exterioare – ea [disciplina legionară – n.n.] era de aceeași esență cu disciplina tradițională a celnicatelor și formațiunilor de armatoli”¹⁹. Prin urmare, concluziona: „[...] pășirea pe drumul Căpitanului nu s-a făcut la întâmplare sau din motive de conjunctură politică, ori snobismul modei, ci sub puternice impulsuri istorice îndrumate de afinități structurale”²⁰.

Liderii aromânilor au jucat, mai mult decât în alte cazuri, un rol esențial în sinteza proiecțiilor individuale și în reprezentarea intereselor comune; mai ales că grupul era unul închis, cu o ierarhie proprie, în care elita avea o influență bazată pe relații consangvine și pe nivelul studiilor și era acceptată ca atare de eșaloanele inferioare. Dionisie Ghermani, aromân de origine, șef al Frățiilor de Cruce de la Liceul „Sf. Sava” din București, declara într-un interviu: „Atmosfera de familie a contribuit și ea la apropierea mea de Mișcarea legionară... M-am înscris în Frățiile de Cruce la imboldul unui unchi a meu”²¹. Relatând episodul în care era proiectată o audiență la Carol II,

¹⁵ Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silivestru, *Țara, Legiunea, Căpitanul. Mișcarea legionară în documente de istorie orală*, București, 2008, p. 47 (Arhiva de istorie orală a Societății Române de Radiodifuziune, 2851 C 1201, p. 4-9).

¹⁶ Constantin Papanace, *Fără căpitan. Conducerea în a doua prigoană*, București, 1997, p. 73.

¹⁷ O analiză detaliată și pertinentă asupra mobilizării politice prin cântec și a rolului acestuia în mistica legionară o face Oliver Jens Schmitt în studiul *Sfântă tinerețe legionară. Cântecul ca mijloc și esență a mobilizării politice de extremă dreaptă în România interbelică*, publicat în „Archiva Moldaviae”, Iași, III, 2011, p. 163-184.

¹⁸ Constantin Papanace, *Mișcarea legionară și macedo-românii*, p. 78.

¹⁹ *Ibidem*, p. 90.

²⁰ *Ibidem*, p. 88.

²¹ Liviu Vălenaș, *Cartea neagră a României 1940-1948*, București, 2006, p. 14.

pentru a-l determina să nu-l sacrifice pe Corneliu Zelea Codreanu, Papanace observa legăturile puternice dintre aromâni, care acționau ca o structură deopotrivă familială și militarizată. Numindu-l pe Petre Papacostea responsabil al unei misiuni de mare importanță pe lângă rege, Papanace constata: „[...] aveam încredere în simțul de solidaritate care ne leagă pe noi macedonenii”²². Iar funcția catalitică a liderului era în cazul aromânilor coordonată esențială a comunității, în măsura în care statutul lor sub raport juridic era incert, însăși autoreprezentarea lor identitară părând duală. Ei nu figurau ca minoritari în evidențele statului român și în datele recensămintelor, dar constituiau fără discuție un grup aparte, identificat ca atare de registrele poliției, mai cu seamă în perioada războiului, la rubrica macedoromâni. Ei înșiși oscilau între atomizare etnolingvistică, exprimată sub formula unui grup cu nevoi culturale speciale și apartenența cu statut de egal la o comunitate românească, nord și sud-dunăreană, cu aceleași origini, aceleași trecut și aceleași valori. Acest echilibru fragil, zdruncinat de „repatrierile” din anii '20, făcea din lider un personaj central, care tindea să controleze mai ușor grupul și să se impună, trasând direcțiile de acțiune ale întregii colectivități.

Formarea unei elite școlite la facultățile din România s-a suprapus procesului de structurare a ierarhiilor locale. Colonizați din spații diverse, aromânii au format în noile așezări comunități, în căutarea unui liant supraregional și a unor reprezentanți la nivel central, care să le apere interesele și să spargă orizontul relativ strâmt al comercianților, meșteșugarilor sau funcționarilor constituiți în lideri *ad-hoc*. Studențimea aromână depășea acest nivel patriarhal prin contactul cu mediul bucureștean, prin sistemul de relații, prin standardul educației, susținând prototipul liderului de anvergură, așteptat de comunitate. Această elită în formare, care avea să conducă administrativ de la centru sau din teritoriu, impunându-se „spiritual”, a fost atrasă în bună măsură de discursul legionar, ce reitiera teme naționaliste, familiare. Studenții au adus apoi mesajul la ei acasă și au oferit alternativă propriei comunități.

Apariția primelor organizații legionare din județul Constanța s-a datorat și activității studentului aromân Ion Caratânase, comandant legionar din 1934 și șef al echipei decemvirilor²³. În septembrie 1934, cu prilejul unei consfătuiri la București, s-a luat decizia folosirii influenței și ascendentului moral pe care studenții legionari aromâni le aveau asupra rudelor și prietenilor din Dobrogea, coordonarea acțiunii revenind lui Constantin Papanace²⁴. În februarie 1936, s-a constituit organizația județeană Caliacra a Partidului Totul pentru Țară, condusă de avocatul Cola Ciumetti²⁵, director al ziarului „Legionarii”²⁶; iar în 1937, Eremia Șocariciu, student aromân la Facultatea de Litere din București, era deja șeful gărzii personale a lui Corneliu Zelea Codreanu și al unui serviciu informativ responsabil cu identificarea, descurajarea și anihilarea acțiunilor studențești cu caracter antilegionar²⁷.

Personajul care s-a impus drept lider al macedoromânilor legionari, recunoscut ca atare în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941, a fost Constantin Papanace. Născut

²² Constantin Papanace, *Fără căpitan...*, p. 107. În cele din urmă, misiunea nu a mai avut loc, deoarece unii legionari, ca Alecu Cantacuzino, erau mai curând partizanii asasinării regelui.

²³ Puiu Dumitru Bordeiu, *op. cit.*, p. 20.

²⁴ *Ibidem*, p. 76.

²⁵ Cola (Nicolae) Ciumeti, născut în 1881, la Veria, a fost avocat și ziarist, înscris mai întâi în partidul liberal georgist. În perioada statului național-legionar a fost comisar general de românizare. Vezi Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond Informativ, Ciumeti Nicolae-Cola, I 375965, vol. 2, f. 1, 4 (Ministerul Afacerilor Interne – în continuare, MAI –, C43, Hotărâre, 14 octombrie 1963 și Notă informativă, S. Cidrindel, chestor de poliție, 23 mai 1941).

²⁶ *Ibidem*, p. 99.

²⁷ *Ibidem*, p. 126.

în 1904 la Selia, în Grecia, fiul lui Ion și al Ianulei²⁸, el și-a terminat studiile secundare la Liceul Comercial din Salonic, în 1925. A venit în România „pentru a scăpa de prigoana grecilor”, așa cum singur declara în fața organelor de anchetă²⁹, și s-a înscris la Academia de Înalte Studii Comerciale. S-a încadrat în legiune în 1929³⁰, iar în 1930 a primit cetățenia română³¹. Afirmarea lui în plan național s-a produs în 1930, când alături de I. A. Roceric, Constantin Călărașu, Iosef Hurjui și Alexandru Popa au redactat și răspândit un manifest prin care aprobau atentatul comis de Gheorghe Beza³². În duba poliției care îl transporta la Văcărești, la 24 iulie 1930, l-a cunoscut pe Zelea Codreanu, cu care a rămas în relații personale și după perioada de detenție de o lună și jumătate. Momentul a fost considerat de Papanace esențial în contactul nemijlocit al Căpitanului cu grupul de macedoromâni și în dezvoltarea bunelor raporturi dintre cele două părți. Impactul întâlnirii și mai ales conjunctura trebuie să fi fost cruciale din moment ce, după 1931-1932, atracția aromânilor față de mișcare a crescut, iar numărul membrilor a ajuns, în 1937, la 300³³. După eliberare, a organizat alături de Grigore Pihu³⁴ cele două cuiburi legionare ale macedonenilor: „Armatolii” și „Andrei Șaguna”.

De profesie funcționar financiar, cu stagii la Banca Românească, la Administrația Sectorului II Negru București³⁵ și la o fermă din județul Buzău³⁶, Papanace a urcat rapid treptele puterii în Mișcarea legionară, ocupând funcții importante. A fost numit Comandant legionar și a colaborat la ziarul „Armatolii”, făcând parte din comitetul de redacție alături de I. Caranica³⁷. În 1937 a fost ales deputat de Caliacra, iar în 1938, în contextul valului de arestări care l-au atins și pe Grigore Pihu, Papanace a rămas singurul conducător al macedoromânilor legionari³⁸. Din 1938, a făcut parte, alături de Horia Sima, Vasile Cristescu, Ion Belgea și Alexandru Cantacuzino, din Comandamentul Mișcării legionare, în februarie 1939 refugiindu-se în Germania împreună cu

²⁸ Conform datelor deținute de Securitate în 1950, cuplul Papanace a mai avut patru fete și trei băieți: Libela, funcționară la fabrica „Cincorea”, Florica, funcționară la Comitetul de Organizare al Cooperăției, Maria și Struna, fără ocupație, Gheorghe, decedat în 1944, în timpul unui bombardament asupra lagărului din Germania unde era deținut, Carol, funcționar la Banca RPR, și Anastasie, fără serviciu. Vezi ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 2, f. 58 (Fișa personală a lui Constantin Papanace, 24 mai 1950).

²⁹ ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 1, f. 39 (Protest din partea deținuților membri ai Gărzii de Fier, semnat de Constantin Papanace, către Consiliul de Război, 3 ianuarie 1934).

³⁰ ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 2, f. 14 (Fișa Constantin Papanace). Conform declarației date de Eugen I. Theodorescu, fost legionar condamnat în 1954 la muncă silnică pe viață pentru înaltă trădare, Papanace s-ar fi înrolat în 1930 sau 1931. Vezi ACNSAS, fond Informativ, Constantin Papanace, I 210821, vol. 1, f. 249 (Declarația lui Eugen I. Theodorescu, 11 mai 1954).

³¹ Papanace a intrat în posesia Diplomei de cetățenie 1188/1930. Vezi ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 1, f. 18 (Copie după referatul Corpului Detectivilor din Direcția Generală a Poliției, 17 februarie 1934).

³² *Ibidem*. În iulie 1930, studentul macedo-român Gheorghe Beza încearcă asasinarea lui Constantin Angelescu, subsecretar de stat și președinte al organizației PNT a județului Caliacra, care dăduse o lege considerată defavorabilă pentru macedonenii. Asupra studentului s-au găsit manifeste ale Gărzii de Fier.

³³ Cifra a fost oferită de Grigore Pihu, lider al românilor macedonenii, într-un raport înaintat conducerii centrale a Partidului Totul pentru Țară, interceptat de Serviciul Special de Informații. Vezi ACNSAS, fond Informativ, Grigore Pihu, I 310775, vol. 1, f. 41 (Notă SSI, 25 august 1937).

³⁴ Grigore Pihu, fiul lui Nicolae și al Filei, s-a născut în 1903, în Albania, la Șipsca, a activat ca lider legionar și a murit în 1939, împușcat în închisoarea Brașov. Vezi *ibidem*, f. II (Ministerul Afacerilor Interne - MAI -, Direcția Regională Dobrogea, Biroul C, 15 decembrie 1965).

³⁵ ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 1, f. 39 (Protest din partea deținuților membri ai Gărzii de Fier, semnat de Constantin Papanace, către Consiliul de Război, 3 ianuarie 1934).

³⁶ ACNSAS, fond Informativ, Constantin Papanace, I 210821, vol. 1, f. 242 (Declarația lui Baciu Dumitru, 3 februarie 1956).

³⁷ ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 2, f. 58 (Fișa personală, 24 mai 1950).

³⁸ ACNSAS, fond Informativ, Constantin Papanace, I 210821, vol. 1, f. 242 (Declarația lui Baciu Dumitru, 3 februarie 1956).

Nicolae Șeitan, Nicolae Smărăndescu, Gh. Dragomir și Eugen I. Theodorescu³⁹. A stat la Berlin până în septembrie 1940, când, reîntors în țară, a fost numit secretar de stat la Ministerul de Finanțe. Mai vechile dispute cu Sima⁴⁰ păreau a fi atunci îngropate, în condițiile în care Papanace a fost numit în Consiliul Superior Legionar, structură cu rol de consiliu personal al lui Sima în perioada guvernării.

Papanace nu a fost singurul aromân care a ocupat demnități în statul național-legionar. Sterie Dului a fost numit secretar general la Subsecretariatul de Stat al Colonizării și Populației Evacuate, aflat sub conducerea lui Corneliu Georgescu, poziție extrem de importantă în condițiile operațiunilor de strămutare a locuitorilor din Cadrilater, inclusiv a aromânilor⁴¹. „Rețeaua” aromânilor legionari cu poziții politice, economice și administrative importante, promovați de Papanace înainte și în timpul guvernării era completată de: Dumitru Garibaldi, cumnatul lui Papanace, președintele Camerei de Comerț București, Sterie Petrașincu, membru în Comitetul de conducere al Eforiei Spitalelor Civile, Anton Lega, zis Duciu, membru în Consiliul de Administrație al Societății „Mărășești”, Mihail Ulcescu, în conducerea corpului „Armatolii” și membru în Consiliul de Administrație al Societății „Mărășești”, Ionel Nacu, în Consiliul de Administrație al CTC, Geo Nacu, în conducerea centrală a Corpului „Răzleți”, Sterie Ficata, subdirector general la Casa Autonomă a Monopolurilor (CAM), Sterie Cuțumina, șeful brigăzii motorizate a Corpului Muncitoresc Legionar, Nicolae Bujini, șeful Regionalei Dobrogea, Traian Zdrula, consul în Ministerul Afacerilor Străine, Sica Popescu Butnaru, în conducerea centrală a „Cetățuilor”, Gheorghe Mușu, director de cabinet la Ministerul Muncii, Vasile Dova, administrator al ziarului „Axa”, Gheorghe Ghitea, secretar general la Ministerul Muncii, Victor Predescu, primar al Constanței, Traian Puiu, comandant legionar, Nicolae Șeitan, prefect al Constanței, Anton Stamboli, director de cabinet al lui Papanace, și Dumitru Tega, administrator al Morii Herdan⁴².

„Cazul” lui Dumitru Garibaldi poate fi elocvent pentru maniera în care, profitând de contextul politic, de avantajele puterii și ale relațiilor de clan, unii legionari, fie ei aromâni sau nu, au urcat ierarhia socială și economică într-un timp scurt. Garibaldi, licențiat al Academiei Comerciale din București în 1924, a derulat afaceri în capitală, întreținând o drogherie și o parfumerie, dar și un mic laborator de produse cosmetice, dar care rezistau doar prin credite obținute de la bănci. Fiind cumnat cu Constantin Papanace, el a fost numit, în noiembrie 1940, președinte al Camerei de Comerț din București. În această calitate a obținut de la BNR un împrumut de trei milioane de lei, cu o dobândă de 1% pe an, pe care i-a utilizat pentru dezvoltarea afacerilor sale. La fel a procedat și în cazul altor intervenții, care i-au adus venituri mult mai mari decât cele sperate ca mic întreprinzător supus rigorilor pieței concurențiale⁴³.

Principala organizație a aromânilor, centru de putere la care se raporta întreaga comunitate, Societatea de Cultură Macedo-Română (SCMR) a suferit și ea transformări odată cu ascensiunea legionarilor la putere. Societatea, cu o existență de câteva decenii,

³⁹ Vasile Cristescu a fost împușcat în ianuarie 1939, iar Belgea și Cantacuzino în toamna aceluiași an. Vezi *ibidem*, f. 250 (Declarația lui Eugen I. Theodorescu, 11 mai 1954).

⁴⁰ Tensiunile între Papanace și Sima au apărut după moartea lui Codreanu și au avut ca fundament perspectiva diferită asupra strategiilor Mișcării. Sima și Cristescu susțineau ideea organizării unei acțiuni împotriva lui Carol II, finalizată prin detronarea suveranului, în timp ce Papanace credea că șanse reale de reușită aveau doar atentatele organizate de echipe mici, care să nu vizeze persoana regelui. Vezi *ibidem*, f. 251 și Horia Sima, *Era libertății. Statul național-legionar*, vol. I, 2004, p. 35.

⁴¹ Horia Sima, *op. cit.*, p. 67.

⁴² ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 2, f. 55 (Fișa personală).

⁴³ ACNSAS, fond Informativ, Ficata Sterie, I 375964, vol. 2, f. 241 (Fișa personală D. Garibaldi).

a constituit de la înființare un for intern de dezbateri și decizie, un organism caritabil, prin sprijinul constant oferit celor cu probleme sociale, școlilor și bisericilor din Balcani, dar și un factor de legătură cu autoritățile statului român. Acuzat de neglijență și lipsă de inițiativă, păcătuiind în fapt prin neafilierea legionară, Petre Țopa⁴⁴, cel care prezida comitetul SCMR, a fost înlocuit în octombrie 1940 cu persoane „agreate de Italia”, adică simpatizanți sau membri ai Gărzii⁴⁵. Pentru a încadra societatea „în ritmul noului stat legionar”⁴⁶, Secția Politico-Socială era organizată „după norme legionare”, iar Secția Cultural-Administrativă era încredințată unei comisii compuse din George Murnu⁴⁷, Nicolae Batzaria, Ion Zamani, Nicolae Tacit, Ion Iuța, Constantin Juffu și Valentin Papahagi⁴⁸.

În decembrie 1940, structura de conducere a fost din nou schimbată. Sub patronajul lui Constantin Papanace, în ședința Societății de Cultură Macedo-Română (SCMR) a fost ales Murnu președinte de onoare, pe Sterie Petrașincu – președinte, pe Nicolae Batzaria, Virgil Caracota, Ion St. Nacu, Sterie Ficata vicepreședinți, iar pe Ionel Zeana secretar general⁴⁹. Noul președinte, medic de profesie, a stârnit însă controverse în rândul aromânilor, pentru unii fiind prea radical în opinii, pentru alții, îndeosebi tinerii legionari, fiind prea temperat. Sterie Petrașincu, fiul lui Nicolae și al Polixeniei, născut în 1890, la Crușova⁵⁰, s-a înscris în Mișcarea legionară din studenție, a profesat ca medic la Spitalul Brâncovenesc din 1927, unde a activat până în 1949⁵¹, iar în 1940, odată cu venirea Gărzii la putere, a făcut parte din comisia de reducere a personalului din spital⁵².

Preocuparea esențială a SCMR, ca de altfel a întregului *staff* legionar recrutat din rândul aromânilor, a fost legată de situația din Balcani, de retrasarea frontierelor și de destinul conașionalilor rămași în zonă. Rapoartele SSI consemnează o activitate bogată a macedoromânilor din București în intervalul octombrie-decembrie 1940, concretizată

⁴⁴ Petre Țopa, născut la 15 iunie 1889, la Moloviște, Grecia, fiul lui Tase și al Frosei, doctor în medicină și chirurgie al Universității din București, a făcut parte din partidul lui Nicolae Iorga, fiind secretar general între 1930 și 1940. În 1951, a fost condamnat la 10 ani temniță grea pentru „crime de război” și încarcerat la Aiud și Jilava. Între 1951 și 1953 a avut un angajament de colaborare cu poliția politică, sub numele conspirativ „Simion”. Colaborarea a fost întreruptă deoarece „fi favoriza pe unii deținuți” și „păstra o poziție dușmănoasă față de regim”. Vezi ACNSAS, fond Rețea, Petre Țopa, dosar R 8027, f. 10 (Biroul operativ al Penitenciarului Jilava, Referat, 18 decembrie 1953). În timpul celor doi ani, Petre Țopa a lucrat deopotrivă ca medic și agent informativ la Penitenciarul Aiud.

⁴⁵ Arhivele Naționale ale României (ANR), fond Direcția Generală a Poliției, dosar 159, 1940, f. 8 (Notă SSI, 16 septembrie 1940).

⁴⁶ „Universul”, 3 octombrie 1940, p. 4.

⁴⁷ George Murnu, fiul lui Ion și al Ecaterinei, s-a născut în 1876 la Veria, în Macedonia. Licențiat al Facultății de Litere din București, cu doctorat în litere la München, apoi profesor la Seminarul Teologic din Iași, din 1910 a fost profesor agregat de arheologie la Universitatea din București, din 1914 profesor titular la aceeași universitate, iar din 1938 pensionar. A fost membru al Academiei Române din 1923 și director la Muzeul Național din București (ACNSAS, fond Informativ, George Murnu, I 310773, f. 4, Fișa personală). Într-o fișă personală, el figurează ca având „atitudine filo-legionară” (*ibidem*). Într-un raport al MAI, era desemnat ca „membru legionar”; vezi *ibidem*, f. I (MAI, Serviciul C, 27 mai 1967).

⁴⁸ „Universul”, 3 octombrie 1940, p. 4.

⁴⁹ „Universul”, 19 decembrie 1940, f. 5.

⁵⁰ ACNSAS, fond Informativ, Sterie Petrașincu, I 310772, f. 2 (MAI, Direcția VII, 14 noiembrie 1960).

⁵¹ *Ibidem*, f. 18 (Direcția Siguranței Capitalei, 24 octombrie 1949).

⁵² *Ibidem*, f. 12 (Fișa personală). Pentru apartenența lui la Mișcarea legionară, Petrașincu a fost internat în 1945 în lagărul nr. 1 Slobozia Veche (*ibidem*). Interesant este că, în timpul detenției, sindicatul de la Spitalul Brâncovenesc a formulat o scrisoare ce atesta că Petrașincu nu avusese activitate legionară. În 1950, el semna un angajament de colaborare cu Securitatea, oferind informații despre alți foști legionari. Vezi *ibidem*, f. 13 (Angajament, 28 februarie 1950).

prin întâlniri și dezbateri pe tema războiului italo-grec și a noii configurări politico-teritoriale. Ei au oscilat între proiectul statului albano-român sub protecția Italiei⁵³ și crearea statului macedonean, ca expresie a unității latine patronate de Roma, acest din urmă curent avându-l ca lider pe Naum Nance⁵⁴. Un al treilea proiect, al formării unui stat independent al Pindului, a provocat și el contradicții. O parte a susținătorilor se pronunțau pentru o subordonare completă față de Italia, deoarece, ca „urmași ai Romei”, între aromâni și italieni nu ar fi existat nici o deosebire; iar conaționali din Balcani ar fi trebuit să se supună tratamentului pe care Italia eliberatoare îl aplica în zonă, în timp ce altă parte susținea că macedoromânii trebuiau să ceară doar protecția lui Mussolini, urmând ca ei să-și administreze singuri școlile și bisericile, care „să fie conduse de români în spirit românesc”⁵⁵. Factorul comun al tuturor acestor curente era Italia, privită ca mijloc unic de realizare a proiectului etatic. Plecând de la această premisă, cercurile macedoromâne din capitală au luat în considerare ideea formării unei delegații care să-i prezinte personal lui Mussolini cererile comunității. Tratatările pentru alcătuirea echipei și programul vizitei, neconcretizate în final, s-au purtat la restaurantul „Consumul Gării de Nord”, din strada Petru Poni, nr. 2, condus de aromânul legionar Petre Cuțumina⁵⁶.

Mult mai provocatoare a fost însă tema situației conaționaliilor rămași în Grecia, a persecuțiilor suferite pe fondul războiului cu Italia și a reacției statului român. Subiectul a fost pus pe agenda de dezbatere a SCMR, care a organizat două întâlniri de amploare cu membrii comunității din București. Ambele acțiuni au fost prilejuri de informare și polemică, la care au participat cei mai importanți lideri ai coloniei. La 29 octombrie 1940, s-a desfășurat o dezbatere pentru a lua atitudine față de evenimentele din Balcani, între participanți numărându-se George Murnu, V. Papacostea, arhitectul Iotzu, arhitectul Culina, Sterie Ficata, Nicolae Batzaria, D. Garibaldi, frații Tanașoca, Alexandru Sdrulă, Aurelian Constantinescu, Aristide Jojea, Pandele Meghea, Lascu Vanghele, I. Papamitali, Nacu Scărmă, Petre Caranica, Ion Nacu, Constantin Tega, G. Pariza, I. Zlană și G. Caraiani. Constantin Papanace a oferit atunci informații despre conaționaliilor rămași în Grecia, despre situația lor delicată, concluzionând că, dacă guvernul grec va acționa împotriva familiilor lor, „vom fi nevoiți să luăm măsuri”⁵⁷. Teme similare au fost abordate și cu ocazia adunării generale a SCMR din decembrie 1940, când același Papanace a transmis celor prezenți să aibă încredere că guvernul român va face totul pentru protejarea aromânilor din Balcani⁵⁸. Iar guvernul s-a implicat, atât Ministerul Afacerilor Străine, cât și reprezentanții României în statele balcanice, trimițând note de protest față de persecuțiile la care erau supuși aromânii⁵⁹ și făcând diligențe la Berlin pentru rezolvarea situației.

Poziția tranșantă a României din octombrie-noiembrie 1940 a avut la bază mai ales informații venite pe filiera aromână. Papanace și restul înalților funcționari români preluau știri venite pe canale personale, de la propriile familii rămase în Balcani sau de la rețelele aromâne cu legături atât în țară cât și în zona frontului. Unele informații erau

⁵³ ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 159, 1940, f. 6 (Notă SSI, 10 septembrie 1940).

⁵⁴ *Ibidem*, f. 14 (Notă SSI, 5 octombrie 1940).

⁵⁵ *Ibidem*, f. 19.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 15. Petre Cuțumina era fratele lui Stavre Cuțumina. Vezi ACNSAS, fond Penal, Cuțumina Stavre, P 050966, vol. 2, f. 15 (Corpul Detectivilor, Grupa I-a, 20 martie 1941).

⁵⁷ „Universul”, 30 octombrie 1940, p. 9.

⁵⁸ „Universul”, 12 decembrie 1940, p. 6.

⁵⁹ Aceste persecuții erau realizate de autoritățile grecești care incriminau legăturile și ajutorul dat de aromâni trupelor italiene.

însă exagerate, pe fondul implicării emoționale, al legăturii de sânge dintre aromânii din București și victimele armatelor grecești. Notele diplomatice ale unor miniștri acreditați în zonă atenuau dimensiunea dezastrului. Ele prezentau mai echilibrat realitățile, indicând un număr mai mic de arestați și arătând contextele particulare în care se făceau acele rețineri. Altfel spus, timp de aproximativ două luni a fost un adevărat război al informațiilor, purtat de structurile diplomatice neafiliate și legionarii din aparatul guvernamental și din structurile externe.

În ședința Consiliului de Miniștri din 20 noiembrie 1940, Constantin Papanace susținea că, din datele deținute, 200 de aromâni fuseseră deportați de autoritățile grecești, iar în regiunea Veria, care se afla la 150 km depărtare de front, aproape zilnic se făceau arestări, toți prizonierii fiind duși în direcții necunoscute. Concluzia lui era că operațiunea avea un caracter general, grecii folosindu-se de prilejul războiului „pentru a distruge elementul nostru de acolo”⁶⁰. Știrile alarmante venite dinspre Papanace, dar și de la Sima, care informau asupra atrocităților săvârșite de greci în regiunea Grebena și a abuzurilor de la Samarina și Breaza, l-au determinat pe Mihai Antonescu să trimită o notă diplomatică la Atena, pe un ton categoric; îl însărcina pe ministrul român din capitala elenă să protesteze contra tuturor măsurilor îndreptate împotriva românilor și, totodată, îl convoca pe ministrul grec la București, Colas⁶¹. În același context, Ion Antonescu declara că, „dacă se mai repetă asemenea cazuri de maltratare a populației aromâne, am să iau toți grecii din România și am să-i bag în lagăre de concentrare”⁶². Totuși, tonul mai moderat al telegramelor primite din Balcani, veștile echilibrate oferite de ministrul Gane⁶³, asigurările oferite de Colas, implicarea oficialilor români în ameliorarea unor cazuri punctuale, dar și perspectiva tot mai amenințătoare asupra unui posibil atac britanic asupra României, în condițiile conflictului ce putea izbucni între București și Atena, au contribuit la schimbarea poziției exprimate de Ion Antonescu și de guvern⁶⁴.

Modificarea discursului și incriminarea liderilor aromâni legionari pentru excese și abuzuri s-a produs și pe fondul acțiunilor de forță adoptate de aceștia față de membrii comunității elene din România. La mijlocul lui octombrie 1940, preferând să-și facă singuri dreptate și să ofere un răspuns energic la persecuțiile instrumentate de greci în Balcani, un grup de studenți aromâni legionari, în frunte cu Dodu, membru al poliției legionare, au ridicat din București și Constanța câțiva lideri ai minorității grecești, pe care i-au sechestrat într-o pădure din jurul capitalei⁶⁵. Protestele ministrului grec la București și riscurile unei crize externe la cea dată l-au determinat pe Ion Antonescu să-i cheme la discuții pe liderii aromânilor. Din delegație au făcut parte Constantin Papanace, George Murnu, Nicolae Batzaria, Sterie Petrașincu și Petre Papacostea⁶⁶. Papanace a afirmat cu acea ocazie că macedoromânii legionari „nu vor mai tolera ca pe viitor să fie la cheremul fanarioților”, că se străduiește să potolească revolta legitimă a

⁶⁰ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. I (sept.-dec. 1940), ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, 1997, p. 509 (Consiliul de Miniștri, 26 noiembrie 1940).

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, p. 510.

⁶³ El scria într-o notă adresată lui Mihai Antonescu că nici unui român nu i s-a luat viața. Vezi *ibidem*, p. 536 (Consiliu de Cabinet, 29 noiembrie 1940).

⁶⁴ Ion Antonescu recunoștea că din 100 de informații pe care le primește, abia una este justă (*Mărturiile lui Constantin Papanace. Un document al cauzei aromânilor. Uneltiri criptostrăine pe lângă mareșalul Ion Antonescu în timpul regimului legionar*, manuscris îngrijit și prefațat de Justin Tambozi, Constanța, 1996, p. 26).

⁶⁵ *Ibidem*, p. 25; *Stenogramele ședințelor...*, p. 509 (Consiliul de Miniștri, 26 noiembrie 1940).

⁶⁶ *Mărturiile lui Constantin Papanace...*, p. 12.

conaționalilor față de evenimentele din Grecia, dar dacă violențele vor continua, el nu mai garantează liniștea din țară⁶⁷. Antonescu a susținut atunci ceea ce afirmase și în cadrul ședinței de guvern din 26 octombrie 1940: că măsurile de luat trebuiau să rămână în cadrul legal și să nu fie acțiuni izolate și arbitrare⁶⁸. Sechestrarea grecilor de către structurile paramilitare legionare l-a determinat să afirme în cadrul Consiliului de Miniștri că „suntem o țară de anarhie” și să-și exprime temerile față de eventuale raiduri britanice asupra României, pentru a-și proteja partenerul strategic⁶⁹. Cei 12 greci au fost în cele din urmă eliberați, dar abuzurile instrumentate de primarul legionar din Constanța, Traian Puiu, care exercita presiuni asupra conducerii comunității elene locale pentru a contribui cu 5 milioane de lei la ajutorarea populației sărace⁷⁰ și pretențiile materiale tot mai mari ale coloniștilor aromâni, au schimbat fundamental percepția pe care Ion Antonescu o avea față de această comunitate. În cadrul Consiliului de Cabinet din 4 decembrie 1940, lt.-col. N. Dragomir, ministrul Coordonării și Statului Major Economic, semnala că perfecții din Râmnicu Sărat și Putna întâmpinau dificultăți cu macedoromânii, care cereau să fie împrăprietăriți, pretinzând terenuri pentru lucru și locuințe. Reacția lui Antonescu a fost atunci tranșantă: „Papanace trebuie pus la punct [...]. Nu e admisibilă o asemenea atitudine. Este anarhie în țară. Să se interzică macedonenilor să circule, să se ducă la prefecturi ca să ceară găzduire [...]. Trebuie să fie disciplinați. S-au dus la legația greacă și l-au amenințat pe ministru că-l omoară. Ei cred că-și pot permite mijloace macedonene și creează dificultăți în stat. Eu am raporturi economice și există atitudini care sunt absolut indispensabile pentru bunul trai al economiei statului. Sunt anume reguli pe plan internațional”⁷¹. Tot acest context a produs divorțul ireversibil al lui Ion Antonescu de aromânii stabiliți în țară, cu atât mai mult cu cât „balcanizarea”/radicalizarea acțiunilor Mișcării legionare⁷² și participarea la „rebeliune”⁷³ a unor aromâni înregimentați i-au clasificat nu doar moral, ci și penal.

O analiză a rolului jucat în evenimentele din ianuarie 1941 este dificil de recompus, în măsura în care autoritățile statului nu i-au identificat etnic pe cei arestați, iar memoriile și mărturiile orale ocolesc subiectul. Amploarea implicării aromânilor în „rebeliune” este sugerată de tensiunile apărute în rândul legionarilor rămași în țară, unii, conduși de profesorul C. Stoicănescu, cerând nu mai puțin decât excluderea din mișcare a lui Papanace și a altor șefi macedoromâni, pe motiv că ar fi responsabili de tulburările din 21-23 ianuarie⁷⁴. Rolul major și dominantă violentă a grupării macedoromâne reies și din „rechizitoriul” întocmit de Poliția Capitalei lui Gh. Caranica, aromân legionar,

⁶⁷ *Ibidem*, p. 33.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 34; Ion Antonescu declara în ședința de guvern că statul trebuie să ia măsuri, nu indivizii. *Vezi Stenogramele ședințelor...*, p. 510 (Consiliul de Miniștri, 26 noiembrie 1940).

⁶⁹ *Stenogramele ședințelor...*, p. 510 (Consiliul de Miniștri, 26 noiembrie 1940).

⁷⁰ Abuzul a fost în atenția Direcției Generale a Poliției, care l-a avertizat pe primar să înceteze presiunile, altminteri urmând să suporte consecințele; atitudine a luat și ministrul Greciei, care amenința Ministerul Afacerilor Străine cu efecte negative asupra relațiilor bilaterale (Puiu Dumitru Bordeiu, *op. cit.*, p. 278).

⁷¹ *Stenogramele ședințelor...*, p. 554, 556 (Consiliul de Cabinet, 4 decembrie 1940).

⁷² Henry Spitzmuller, însărcinat cu afaceri al Franței la București, constata și el, într-o scrisoare adresată Ministerului Afacerilor Străine francez, în ianuarie 1941, că Mișcarea legionară este „o grupare de fanatici, cuprinzând mult mai puțini ideologi decât partizani ai terorismului revoluționar”. *Vezi Ottmar Trașcă, Ana Maria Stan, Rebeliunea legionară în arhivele străine*, București, 2002, p. 377 (Depeșa 49, Henry Spitzmuller către Ministerul Afacerilor Străine francez, 28 ianuarie 1941).

⁷³ Utilizăm termenul „rebeliune” deși există încă numeroase dezbateri privind caracterul acțiunii din ianuarie 1941. Nu ne pronunțăm asupra subiectului, care depășește sfera noastră de interes, ci doar reluăm, cu rezervele de rigoare, cel mai uzitat termen din panoplia existentă.

⁷⁴ ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 2, 1941, vol. II, f. 178 (Prefectura Poliției Capitalei, Buletin informativ, 6 martie 1941).

calificat drept terorist de organele de anchetă. Originar din Siliștriu și student la Politehnică, Gh. Caranica a organizat, în calitate de comisar-șef la Chestura Poliției Brașov, mai întâi „rebeliunea” în orașul unde domiciliile, blocând sediul chesturii și transmitând la radio știri alarmante conform cărora capitala urma să fie luată cu asalt; apoi a fost chemat la București și a primit ordin de la Sima să coordoneze echipe teroriste care să organizeze atentate⁷⁵. Gh. Caranica a făcut parte dintr-un prim lot de arestați în urma „rebeliunii”, care s-a ridicat la 960 de persoane⁷⁶. Până în august 1942, numărul celor încarcerați s-a ridicat la 6.410⁷⁷, din care 2.234 eliberați în cursul cercetărilor, 2.774 condamnați și 1.402 achitați. Alți 3.165 au fost deferiți justiției militare în stare de libertate și 3.147 au fost judecați în aceeași stare, din care 1.689 rebeli au fost condamnați și 1.458 achitați⁷⁸. Pentru a utiliza acest potențial uman pe front și pentru a remedia erorile din sistem și excesul de zel care trimisese după gratii și persoane dovedite ulterior nevinovate⁷⁹, Ion Antonescu a dat mai întâi, în aprilie 1941, un decret-lege de suspendare a pedepselor sub cinci ani⁸⁰, iar în ianuarie 1943 a realizat o nouă triere a internaților din lagărele Târgu Jiu, Tismana și Govora, care îi găzduiau pe rebeli⁸¹. Din totalul de 1.510 prizonieri aflați atunci în custodia celor trei închisori, doar 562 au mai fost reținuți, 265 fiind eliberați pentru a fi trimiși pe front în Caucaz, alți 683, mai ales din mediul rural, fiind eliberați necondiționat⁸². Cei internați și-au organizat

⁷⁵ *Ibidem*, f. 118 (Prefectura Poliției Capitalei, Raportul zilei, 24 februarie 1941); *ibidem*, f. 72 (Prefectura Poliției Capitalei, Raportul zilei, 27 februarie 1941).

⁷⁶ *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, vol. I, ed. Radu-Dan Vlad, București, 1998, p. 64 (Adresa Parchetului Militar al Capitalei către Comandamentul Militar al Capitalei, 24 ianuarie 1941). Din datele deținute de Direcția Siguranței, din cadrul Direcției Generale a Poliției, la 25 ianuarie 1941 existau 595 de arestați din mediul urban (138 de legionari, trei comuniști) și 14 din mediul rural, după cum urmează: 50 la Brașov, unul la Buzău, 67 la Giurgiu, unul la Brăila, 20 la Fălticeni, șase la Rădăuți, 450 la Caransebeș (s-au opus ocupării poliției și primăriei de către armată), 14 în județul Ilfov. Din aceleași evidențe rezultă că au fost 28 de morți în mediul urban (11 legionari, 15 manifestanți de ocazie, un soldat și un procuror de la Alba Iulia, care pentru a nu fi prins de legionari s-a aruncat de la fereastră) și 91 în mediul rural (doi legionari și 89 evrei); la care se adaugă cei 64 de creștini și 116 evrei de la Institutul Medico-Legal din București și doi ofițeri și 16 soldați de la Spitalul Militar din capitală. Au mai fost 78 de răniți în orașe (18 legionari, șapte manifestanți de ocazie, 46 evrei și șapte militari) și trei la sate (doi evrei și un sergent). Vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 246, 1941, f. 242-244 (Direcția Siguranței, Situația din 25 ianuarie 1941: morți, răniți și arestați cu ocazia rebeliunii). Carol Iancu susține că în timpul „rebeliunii” au fost uciși 120 de evrei, alți 1.107 capi de familie fiind în evidențe ca victime ale distrugerilor și jafurilor. Vezi Carol Iancu, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940-1944). Documente diplomatice franceze inedite*, Iași, 2001, p. 25.

⁷⁷ Numărul legionarilor arestați până în august 1941 a fost mai mare (13.400 de oameni), din care o parte au fost eliberați (detalii vezi în Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 43).

⁷⁸ ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 200, 1942, f. 1 (Subsecretariatul de Stat al Poliției și Siguranței Statului, col. C. Păiș, 31 august 1942).

⁷⁹ Col. N. Pătruțoiu constata, încă din iulie 1941, că în lagărul de la Târgu Jiu au fost trimiși 57 de legionari, ale căror motive de internare nu erau dovedite suficient, bazându-se pe relatările celorlalți inculpați; vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 246, 1941, f. 67 (Ministerul Afacerilor Interne, Cabinetul Secretarului General, col. N. Pătruțoiu, 7 iulie 1941). Chiar Ion Antonescu recunoștea în februarie 1943 că s-au făcut greșeli încarcerându-se persoane doar pe motivul că au figurat cândva pe un tabel legionar; vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 5, 1942, f. 174 (Referatul Consiliului de ordine internă, 19 februarie 1943).

⁸⁰ Sursele legionare acreditau ideea că acel decret-lege a fost dat ca urmare a insistențelor Germaniei. Vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 15, 1941, vol. I, f. 19 (Prefectura Poliției Capitalei, Buletin informativ, 24 aprilie 1941).

⁸¹ Alte penitenciare cu legionari erau: Aiud, Deva, Alba Iulia, Ișalnița, Ocele Mari (DANIC, DGP, 199/1941, f. 19, *apud* Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 60).

⁸² Din cei 1.510 deținuți, 740 erau din mediul urban (42 dintre ei originari din București), 770 din mediul rural, 1.438 de bărbați și 72 de femei. Vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 5, 1942, f. 116-117 (Cabinetul militar al Conducătorului Statului, col. Diaconescu, Rezumat al Consiliului de ordine internă, 22 ianuarie 1943).

propria structură de conducere formată din Victor Vojen, Radu Gyr, P. P. Panaitescu și Traian Brăileanu, care erau în siajul grupării simiste⁸³.

Consecințele penale ale „rebeliunii” au fost însoțite și de efecte materiale. Prin Legea 258 din 29 martie 1941, bunurile care au aparținut Mișcării legionare au trecut în patrimoniul statului, procesul fiind în sarcina unui serviciu special din cadrul Direcției lichidări, a Subsecretariatului de Stat al României, Colonizării și Inventarului. Până în august 1944, acest patrimoniu a fost lichidat în două feluri: toate materiile prime ale Ajutorului legionar au fost cedate în baza unei rezoluții ministeriale Consiliului de Patronaj, iar celelalte bunuri aflate în proprietatea Mișcării, sub diverse titluri, au fost predate Consiliului Național de Românizare. În fiecare comună în care a funcționat o unitate legionară s-a instituit, sub președinția primarului, o comisie locală, aflată în subordinea comisiei județene, în frunte cu prefectul. Toate bunurile colectate de legionari în campania cunoscută sub numele „Bătălia materiilor prime” au fost împărțite de stat⁸⁴, ca de altfel și patrimoniul Străzii Țării, în valoare de 806.756.071 de lei, predat Subsecretariatului de Stat al Educației Extrașcolare⁸⁵.

„Rebeliunea” a marcat începutul unei noi etape în evoluția Mișcării legionare⁸⁶, etapă de dezagregare, în care cei mai mulți lideri s-au refugiat în Germania și au creat proiecte concurente. Membrii rămași în țară fie au cunoscut sistemul carceral, fie s-au aflat sub lupa poliției și într-o căutare perpetuă de oameni, proiecte și acțiuni. Liderul neîntronat al grupului macedoromân, Constantin Papanace, s-a refugiat și el în Germania. Adăpostit mai întâi în sediul Serviciului Securității germane din România, alături de Horia Sima, Vasile Iasinschi, Corneliu Georgescu, Ilie Gârneață și Constantin Stoicănescu, Papanace, deghizat în ofițer german, a plecat la jumătatea lui februarie 1941 la Viena și apoi la Berlin⁸⁷. A fost judecat în lipsă, în lotul Sima, Iasinschi, Petrașcu, Trifă, Grozea, Gârneață, Sârbu, Borobaru și Georgescu, ședința din 16 iunie 1941 stabilind muncă silnică pe viață, 12 ani de detenție corecțională și 12.000 de lei amendă⁸⁸. Până în decembrie 1942, Papanace, ca de altfel toți capii legionari din exil, a avut libertate de mișcare, în limitele angajamentelor luate față de Reich, și a menținut contactul cu România prin curieri⁸⁹. Statutul special deținut de liderii gardiști din Germania, dar și influența întreținută în țară prin emisari sau prin mistica propagată pentru a resolidariza grupul au alimentat informații contradictorii, unele confirmate, iar

⁸³ *Ibidem*, f. 100-101 (Direcția Generală a Poliției, Notă, 28 ianuarie 1943).

⁸⁴ Au fost date 508.430 kg fier vechi, în valoare de 1.198.468 lei, către uzinele Reșița și alte 870.150 kg, în valoare de 1.886.790 lei, Consiliului de Patronaj. Au mai fost vândute 323.300 kg metale neferoase, în valoare de 144.139 lei, și predate Consiliului de Patronaj alte 3.483.085 kg. 1.225.000 kg păr de porc, însumând 24.500 lei, au fost vândute Penitenciarului Militar Târgșor (Prahova) și 379.000 kg (7.580 lei) date Consiliului, iar cauciucul a fost vândut Departamentului Geniu Mogoșoaia. Cele mai multe dintre unitățile Ajutorului legionar, mai ales cantinele, au fost preluate de administrațiile locale, fiind transformate în cantine școlare sau comunale; toate bunurile care puteau fi întrebuințate pentru asistența socială și dotarea spitalelor militare au fost și ele luate Ajutorului legionar și oferite Consiliului de Patronaj, ca de altfel toate imobilele, terenurile și acțiunile. Vezi ANR, fond Subsecretariatul de Stat al României, Colonizării și Inventarului, Direcția lichidări externe, dosar 2, 1941, f. 46-51 (Direcția lichidări către Centrul Național al României, 14 august 1944).

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Etapa a fost profetită se pare de Corneliu Codreanu sub denumirea „Mlaștina deznădejdi”. Legionarii din epocă susțineau că Zelea Codreanu ar fi prevestit traversarea acestei etape, marcată de dificultăți, ultima în calea victoriei definitive a Mișcării. Vezi ACNSAS, fond Documentar, dosar 6123, 1944, f. 93 (Inspectoratul General de Poliție Ploiești, Dare de seamă, 6 iunie 1944).

⁸⁷ Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 38.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 51.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 102.

altele infirmate de autoritățile statului și sursele legionare. Cele mai multe informații ale Direcției Generale a Poliției și Serviciului Special de Informații constată însă rolul major jucat de Papanace în exil, acela de coagulant al unei alternative la gruparea Sima și de „lider spiritual” al macedoromânilor legionari. El a fost desemnat, alături de Iasinschi, să intermedieze relațiile între Mișcarea legionară și guvernul german⁹⁰. După afirmațiile unei surse a Serviciului Special Român, ar fi stabilit relații personale cu Himmler, devenind unul dintre „intimii și colaboratorii acestuia în problemele sud-est europene”⁹¹. Din relatările acelorași informatori, Papanace pare să fi avut acces la Wilhelm Strasse pentru toate problemele Orientului Apropiat și ale Peninsulei Balcanice, fapt ce îi conferea o autoritate sporită între refugiații din Germania⁹². Și poate tocmai această relație specială cu autoritățile naziste, coroborată cu relativa libertate de mișcare din prima parte a exilului, cu precaritatea surselor informative românești și cu intoxicările venite pe filieră legionară i-au creat lui Papanace un ascendent semnificativ, dar în esență volatil. Prezența lui a fost semnalată în 1942 la Roma, pentru a forma un Comitet macedoromân legionar în cadrul Școlii române din capitala italiană⁹³. Și tot în seama lui s-a pus atât cererea către guvernul Reich-ului, din martie 1942, pentru formarea unor grupuri de legionari înrolați pe frontul din URSS, cât și invitația din partea reprezentantului Falangei din Barcelona pentru a vizita Spania⁹⁴. Informațiile despre deplasările în afara Germaniei pot stârni controverse în măsura în care unele au fost infirmate ulterior, iar altele par simple speculații, puțin credibile. În acest registru se înscrie nota privind venirea în țară a lui Papanace, în iunie 1942, pentru a cerceta posibilitățile de a forma un stat independent macedo-albanez; sau vizita la Veria, din septembrie, cu scopul organizării conaționalilor în perspectiva creării unui stat independent sub egida Germaniei⁹⁵. Informația reînțoarcerii în țară a fost singulară, neconfirmată de alte documente și dificil de imaginat în contextul supravegherii speciale pe care autoritățile statului o rezervau liderilor legionari; cât despre episodul Veria, acesta a fost semnalat în altă notă din ianuarie 1943, dar infirmată ulterior de poliția română⁹⁶.

Fuga lui Sima în Italia, în decembrie 1942⁹⁷, a anulat orice posibilitate de deplasare pentru legionarii din Germania și a oprit șirul speculațiilor pe tema prezenței

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 2, f. 27 (Sursa Rufu, 15 decembrie 1942).

⁹² *Ibidem*.

⁹³ ACNSAS, fond Informativ, Constantin Papanace, I 210821, vol. 1, f. 82 (Consiliul Securității Statului, Inspectoratul de Securitate al Municipiului București, Sinteză informativă, 9 iunie 1969); ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 2, f. 46 (Extras din arhiva Serviciului de Informații, 14 martie 1945).

⁹⁴ ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 2, f. 46 (Extras din arhiva Serviciului de Informații, 14 martie 1945).

⁹⁵ *Ibidem*, f. 63-64 (Material extras din dosarele de problemă care nu a putut fi atașat dosarului personal, 13 iunie 1951).

⁹⁶ Această vizită, din ianuarie 1943, ar fi avut ca obiectiv „răspândirea doctrinei legionare” în rândul aromânilor și stimularea procesului de înrolare a voluntarilor în armata italiană. Este evidentă diferența de program între cele două deplasări menționate în documentele românești: pe de o parte, Papanace ar fi militat pentru formarea unui stat independent macedo-albanez sub egida Germaniei, nu a Italiei, cunoscută fiind preeminența proiectului italian și susținerea de care beneficia în rândul aromânilor; pe de altă parte, el activa pentru întărirea armatei italiene; vezi *ibidem*, f. 28 (Prefectura Poliției Capitalei, 6 februarie 1943). Este la fel de greu de imaginat că Papanace să fi avut două vizite la Veria într-un interval atât de scurt. Contextul războiului și al operațiilor militare în Balcani, dificultatea tranzitării unor spații atât de întinse și supravegherea autorităților române exercitată cu sprijinul aliaților – vezi în acest sens rețeaua informativă bine pusă la punct din Banat – fac din această ipoteză una puțin plauzibilă.

⁹⁷ În decembrie 1942, Ion Antonescu a solicitat guvernului german să permită reînțoarcerii în țară a unui grup de legionari, care să fie cooptați la conducere, cu condiția ca cei care se făceau vinovați de

lui Constantin Papanace în diferite zone de importanță strategică. În plus, actul personal al liderului Mișcării, care nu a respectat voința celorlalți membri și a atras, prin insubordonarea față de autoritățile germane, internarea tuturor în lagărele de la Dachau și Buchenwald, a marcat ruptura definitivă între grupul simist și cel coagulat în jurul lui Ilie Gârneață, la care se va asocia și Papanace⁹⁸. Unele surse susțin că acesta era în grupul Gârneață încă din 1941 și încerca schimbarea lui Sima⁹⁹, altele că aderase în 1943 la disidența antisimistă a lui Milea Lazăr, aflat în lagărul de la Weimar¹⁰⁰. Rămăs în Germania până la finalul războiului, Papanace pare să fi jucat un rol important, dincolo de hiperbolizările rețelelor informative legionare, între liderii exilați după ianuarie 1941; dar nu suficient pentru a coagula un grup alternativ puternic, fie el și macedonean. Aura construită în jurul personalității sale a contribuit însă, într-o oarecare măsură, la menținerea grupului de macedoromâni legionari rămași în țară, aflați în căutarea liderilor și a proiectului politic.

Fuga celor mai importanți lideri în Germania, arestările și atenta lor supraveghere au dus, de altfel, la suprimarea activității cuiburilor din țară până în mai 1941, când s-au înregistrat primele semne de reorganizare a structurilor legionare¹⁰¹. Cel de-al treilea Comandament al Mișcării l-a avut în frunte mai întâi pe Vasile Boldeanu, „investit de Sima înainte de a pleca în Germania”¹⁰². El a fost arestat în iunie 1941, iar succesorul desemnat de acesta, Radu Greceanu, a fost mobilizat și a murit pe frontul de est. În aceste condiții, între jumătatea lui 1941 și începutul lui 1942 nu a existat un nucleu de conducere a Mișcării, cuiburile funcționând autonom¹⁰³. În cele din urmă, Sima și-a dat acordul pentru numirea lui Iosif Costea, fost prefect de Hunedoara, la conducerea „Comandamentului de prigoană”, avându-i alături pe Petre Lăzărescu, Ovidius Comșa, Gh. Manu și Grigore Baci. Aflând că este urmărit, Costea s-a refugiat în Banatul sârbesc, lăsând locul lui Baci¹⁰⁴.

Multe din structurile Mișcării legionare create până în ianuarie 1941 au subzistat și în perioada următoare. Cea mai importantă organizație a fost Corpul Muncitoresc Legionar, bine reprezentat în întreprinderi ca Societatea de Tramvaie București sau CFR și condus succesiv de Tibi Teodorescu, Ioan Popa, Sergiu Marcoci și Constantin Teofănescu¹⁰⁵. A urmat Corpul Studenților Legionari, ce a funcționat independent, sub

producerea „rebeliunii”, între care Horia Sima, Nicolae Pătrașcu, Dimitrie Grozea, Constantin Stoicănescu, să rămână în Germania. Ședința Comandamentului legionar acceptă propunerea, însă în aceeași zi, utilizând pașaportul profesorului Klein de la Institutul germano-român, cu care semăna, Sima pleacă spre Roma fără știrea celorlalți legionari sau a guvernului german. El încerca să se întâlnească cu Mussolini pentru a-l determina să medieze o înțelegere Hitler-Antonescu, cu scopul reîntoarcerii lui în țară ca șef al Mișcării. Guvernul de la Berlin l-a arestat pe Sima și a internat tot grupul în lagăre, ca deținuți politici, unde aveau să rămână până în august 1944. În același timp, Comandamentul legionar l-a destituit pe Sima din funcția de conducător al Mișcării. Vezi ACNSAS, fond Informativ, Constantin Papanace, I 210821, vol. 1, f. 244 (Declarația lui Dumitru Baci, 3 februarie 1954).

⁹⁸ Aderarea la grupul Gârneață este confirmată și de Eugen I. Theodorescu. Vezi *ibidem*, f. 253 (Declarația lui Eugen I. Theodorescu, 11 mai 1954).

⁹⁹ *Ibidem*, f. 64 (Material de la informatorul Vintilă, 1954).

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 82 (Consiliul Securității Statului, Inspectoratul de Securitate al Municipiului București, Sinteză informativă, 9 iunie 1969). O notă a Serviciului Special de Informații scria despre gruparea antisimistă a lui Mille Lefter, constituită în vara lui 1943, la Weimar. Vezi ACNSAS, fond Penal, P 13997, vol. 2, f. 34 (Serviciul de Informații, Fișe).

¹⁰¹ DANIC, DGP, dosar 262, 1940, f. 45, *apud* Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 73.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 76.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 78.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 81-82.

directa coordonare a Comandamentului¹⁰⁶. El era împărțit pe centre universitare, la rândul lor divizate în grupuri, cuprinzând mai multe facultăți, unități (facultăți), familii (secții de specialitate ale facultăților) și cuiburi (ani de studii)¹⁰⁷. Se mai adaugă Frățiile de Cruce și un serviciu special de curieri, înființat în vara lui 1941, care transmitea informațiile spre teritoriu și colecta bani pentru familiile celor arestați¹⁰⁸.

Disputele pentru șefia Mișcării legionare și strategia pe care aceasta trebuia să o adopte în noul context au provocat regrupări în cadrul organizației și multiplicarea centrelor de putere. Exista, pe de o parte, gruparea simistă, de factură radicală, condusă de „Comandamentul de prigoană”, care nu accepta nici un compromis politic și care își propunea venirea la putere prin orice mijloace¹⁰⁹. Pe de altă parte, moderații formau mai multe tabere, între care cea mai importantă, până în noiembrie 1941, a fost gruparea strânsă în jurul familiei Codreanu. Alături de Ion Dumitrescu Borșa, Ion Dumitrescu Zăpadă și Decebal Codreanu, Ion Zelea Codreanu le-a propus legionarilor să facă declarații de supunere față de Ion Antonescu, însă apelul nu a avut efectul scontat. Acest nucleu a fost puternic afectat de moartea lui Ion Codreanu, din noiembrie 1941¹¹⁰. Alte grupări moderate, adepte ale înțelegerii cu Antonescu¹¹¹, au fost structurate în jurul lui Vasile Noveanu și Augustin Bideanu¹¹² sau al lui Radu Mironovici, împotriva căruia „septembriștii”¹¹³ grupați în jurul lui Sima încep o campanie de neutralizare.

Această pluralitate a centrelor de putere, alături de arestările din 1941, exilul liderilor și supravegherea poliției au dus la restrângerea posibilităților de exprimare și acțiune. Constanta întregii perioade a rămas atragerea și selectarea riguroasă a oamenilor pentru refacerea rețelelor distruse după „rebeliune”, direcție acompaniată și de reactivarea legăturilor și a cuiburilor, permanentizarea și intensificarea întâlnirilor, ridicarea moralului membrilor și, spre 1943, infiltrarea în instituțiile de stat¹¹⁴.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 88.

¹⁰⁷ ASRI, fond D1, dosar 9641, 1942-1943, f. 120-122 și fond D, dosar 909, 1941-1945, f. 244-245, apud Tiberiu Tănase, *Fețele monedei. Mișcarea legionară între 1941-1948*, București, 2010, p. 108.

¹⁰⁸ Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 76.

¹⁰⁹ Tiberiu Tănase, *op. cit.*, p. 153.

¹¹⁰ Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 69-70.

¹¹¹ De exemplu, Radu Mironovici a primit din partea lui Ion Antonescu misiunea de a forma Grupul legionarilor moderați, dintre intelectualii rămași în țară, care apoi să poată fi încadrați în guvern. Vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 201, 1942, f. 6 (Agentura Ardeal, Centrul Turda, 13 aprilie 1942).

¹¹² Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 71; Tiberiu Tănase, *op. cit.*, p. 153.

¹¹³ Unii legionari din țară și dintre cei fugiți și-au luat numele de „septembriști”, adică luptători din luna septembrie, când Mișcarea legionară a venit la putere. Vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 201, 1942, f. 6 (Agentura Ardeal, Centrul Turda, 13 aprilie 1942).

¹¹⁴ Conform unei dări de seamă a Inspectoratului de Poliție Mureș, activitatea rebelilor se rezuma, spre sfârșitul lui 1941, la refacerea tuturor organizațiilor și la adunarea de fonduri pentru ajutorarea celor din închisori. Propaganda se făcea „de la om la om” și se încerca întărirea convingerii că Mișcarea legionară va ajunge din nou la putere; vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 6, 1941, f. 137 (Inspectoratul Regional de Poliție Mureș, Alba Iulia, Dare de seamă, 1 noiembrie – 1 decembrie 1941). Poliția Blaj raporta, în februarie 1942, că legionarii din sectorul supravegheat nu sunt organizați și nici nu au conducători, manifestând o atitudine pașnică; vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 19, 1942, f. 6 (Poliția Blaj către Inspectoratul Regional de Poliție Mureș, 26 februarie 1942). Inspectoratul Regional de Poliție Galați constata, la începutul lui 1942, că tendința în cadrul Mișcării legionare era de regrupare a forțelor, prin verificarea membrilor și excluderea celor „nedemni”, propaganda realizându-se „de la om la om”; vezi ACNSAS, fond Documentar, dosar D 3989, 1942, f. 238 (Inspectoratul Regional de Poliție Galați, Dare de seamă, 25 ianuarie – 25 februarie 1942). Coordonate similare (reorganizare, acțiune prudentă, strângeri de fonduri, selectare de cadre, ordine privind infiltrarea în instituții de stat) rezultă și din rapoartele făcute de structurile de poliție din tot cuprinsul României, pe întreaga perioadă de referință; vezi ACNSAS, fond Documentar, dosar D 3989, 1942, f. 150 (Inspectoratul Regional de Poliție Iași, Dare de seamă, 24 ianuarie – 24 februarie 1942); ACNSAS, fond Documentar, dosar D 6072, 1943, f. 70 (MAI Cabinet, Sinteză informativă asupra

În aceste limite s-a desfășurat și activitatea aromânilor legionari, conduși în țară, pentru foarte scurt timp, până în februarie 1941, de Stavre Cuțumina¹¹⁵. Cea mai dinamică grupare, după ianuarie 1941, a fost cea a studenților concentrați în capitală și organizați pe facultăți¹¹⁶. Centrele de comandă au fost pe rând două cămine care găzduiau cu predilecție studenți aromâni: căminul „Asistența Universitară” și „Vasiliu Bolnavu” din Piața Amzei, ultimul fiind condus de Ștefan Belcu¹¹⁷ și Ion Zeana¹¹⁸. Problema liderului acestei structuri rămâne însă nerezolvată¹¹⁹, în condițiile în care informările poliției indică mai multe persoane învestite cu această funcție în intervalul mai-iunie 1941¹²⁰. Este vorba despre Sterie Ficata¹²¹ menționat la 19 mai 1941, Naca Eftimie de la Academia Comercială, care a preluat la 26 mai conducerea studenților aromâni legionari de la Șola Cristu¹²², și Ion Ciumeti, aflat în funcție la 10 iunie 1941¹²³. Ciumeti¹²⁴ s-a încadrat în Mișcarea legionară din 1938, făcând parte din grupul de conducere la nivelul Facultății de Drept din București¹²⁵. În perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941 a fost trimis la Constanța, la Camera de Comerț, ca inspector general cu românizarea, având și funcția de instructor legionar¹²⁶. În 1941 a plecat în Grecia, alături de alți 12 conaționali, între care Nicolae Hagibila, Mihai Hagibila, Gh. Teguianu, Gh. Perdichi, Stere Papahagi, sperând să se poată pune în slujba Italiei, pentru a forma un stat macedonean sub tutela Italiei¹²⁷.

rapoartelor prefectilor pe luna noiembrie 1943); *ibidem*, f. 81 (Prefectura județului Constanța, Dare de seamă, 1-30 noiembrie 1943); ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 7, 1943, f. 38 (Prefectura Poliției Capitalei, 15 ianuarie 1943); ACNSAS, fond Documentar, D 11911, 1943, f. 84 (Inspectoratul Regional de Poliție Craiova, Dare de seamă, 4 martie – 5 aprilie 1943); *ibidem*, f. 144 (Inspectoratul Regional de Poliție Iași, Dare de seamă, 9 martie – 8 aprilie 1943); ACNSAS, fond Documentar, D 11594, decembrie 1943 – martie 1944, f. 114 (Centrul Informativ Iași, Sinteză informativă, 31 ianuarie 1944).

¹¹⁵ ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 247, 1941, f. 38 (Prefectura Poliției Capitalei, 29 august 1941). Din cercetările făcute, documentele oficiale nu indică și alte nume ale unor posibili lideri aromâni legionari. În actele de urmărire, Cuțumina apare în postura de conducător al tineretului macedonean din România. Vezi ACNSAS, fond Informativ, Cuțumina Stavre, I 375963, f. 93 (Plan de acțiune privind măsurile ce se vor lua în activitatea de urmărire pe țară deschisă fugarului Stavre Cuțumina, 22 mai 1957).

¹¹⁶ ACNSAS, fond Documentar, D 11827, 1941, f. 9 (DGP, Direcția Poliției de Siguranță, Raport pentru perioada 17-24 noiembrie 1941).

¹¹⁷ ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 17, 1941, vol. I, f. 242 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 21 iunie 1941).

¹¹⁸ Idem, dosar 15, 1941, vol. I, f. 245 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 7 mai 1941).

¹¹⁹ Este posibil să fi existat o conducere colectivă, unele documente vorbind despre „conducerea comandamentului legionar al studenților macedoneni”. Vezi ACNSAS, fond SIE, dosar 9289, vol. 1, f. 24 (MAI, DGI, Fișa personală Ciumeti Ion, 7 iulie 1957).

¹²⁰ Lipsesc informațiile despre conducerea organizației de studenți în perioadele ulterioare. Nu excludem nici posibilitatea existenței mai multor centre de putere.

¹²¹ ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 15, 1941, vol. II, f. 195 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 19 mai 1941).

¹²² Idem, dosar 16, 1941, f. 124 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 26 mai 1941).

¹²³ Idem, dosar 17, 1941, vol. I, f. 3 (Prefectura Poliției București, Extras din Buletinul informativ, 10 iunie 1941).

¹²⁴ Fiul lui Alexe și al Haricleei, Ion Ciumeti s-a născut la 15 mai 1915, la Veria, Grecia.

¹²⁵ ACNSAS, fond Informativ, Ciumeti Ion, I 375996, vol. 3, f. 1 (MAI, Serviciul C, Secția IV, Biroul 4, Hotărâre, 10 mai 1965).

¹²⁶ *Ibidem*, vol. 1, f. 19 (Notă informativă, 29 mai 1972); *ibidem*, vol. 2, f. 3 (MI, Inspectoratul județean Constanța, Notă, 22 ianuarie 1974).

¹²⁷ *Ibidem*, vol. 1, f. 5 (Consiliul Securității Statului, Inspectoratul de Securitate al județului Constanța, Serviciul I/1, 24 februarie 1971). Ion Ciumeti s-a întors în țară și a continuat, până în 1943, să fie liderul aromânilor legionari de la Facultatea de Drept din București; vezi *ibidem*, vol. 3, f. 12 (MAI, Serviciul C, Notă extras, 10 mai 1965). El s-a stabilit apoi în Grecia, ca profesor la Liceul român din Grebena, luându-și numele Ioanis Tsümetis; vezi *ibidem*, vol. 2, f. 3 (MI, Inspectoratul județean Constanța, Serviciul I, Notă sinteză, 22 ianuarie 1974). A fost apreciat de organele Securității ca: „cel mai fanatic și activ legionar din Grecia”, având

Sterie Ficata¹²⁸, nepot al lui George Murnu, a avut și el un traseu interesant și îndelungat în cadrul Gărzii de Fier. Între 1935 și 1937 îi instruia pe șefii de grupuri legionare, din cadrul grupului studențesc „Caliacra”¹²⁹, ca însărcinat al conducerii din București și, fiind un bun orator, era folosit de Societatea Studenților Macedo-Români pentru a vorbi la congrese și la întâlnirile Uniunii Studenților Creștini Români¹³⁰. A fost internat la închisoarea de la Vaslui între 1938 și 1939, iar între septembrie 1940 și ianuarie 1941 a fost „promovat” subdirector la CAM, ulterior, până în 1944, ocupând postul de șef de secție, în aceeași instituție. După „rebeliune” și-a continuat activitatea politică la un nivel destul de intens. În februarie 1941, a fost semnalat în rapoartele SSI ca unul dintre animatorii legionarilor macedoneni, pe care încerca să-i organizeze și să-i stimuleze pentru a-și continua activitatea în instituțiile publice unde lucrau¹³¹. Din iunie 1941, Ficata a fost ales în noul Comitet de conducere al SCMR, poziție pe care a folosit-o pentru a organiza grupurile legionare aromâne din nordul Greciei¹³² și a face propagandă pentru crearea statului macedonean independent, pus sub protecția Italiei¹³³. Pentru activitatea lui a fost închis în lagărul de la Târgu Jiu, în intervalul 1942-1943, și apoi condamnat, în 1956, la șapte ani închisoare pentru „agitație publică”¹³⁴. O figură centrală a studențimii macedoromâne s-a dovedit și Ion Frunzetti, fost funcționar la Biroul Presei din Ministerul Propagandei și participant la „rebeliune”, care organiza regulat ședințe de cuib la Seminarul de psihologie experimentală de pe lângă Facultatea de Filosofie și Litere din București. El era considerat un doctrinar al Mișcării legionare, deținea funcția de conducător al Serviciului de Informații al Comandamentului legionar și se ocupa cu strângerea fondurilor pentru camarazii din închisori¹³⁵.

La nivelul întregului grup aromân legionar din București, cele mai importante sedii de cuiburi și centre de propagandă se aflau în incinta a opt hoteluri, pe care câțiva aromâni le ocupaseră în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941, în cadrul procesului de „românizare”. Ele adăpostiseră un timp participanții la „rebeliune” și tot de acolo a fost ridicată o mașină de scris ce servea redactării manifestelor¹³⁶. Cele opt hoteluri erau „New York”, pe Calea Griviței 143, proprietatea lui Nicolae Ciomu¹³⁷, „Viena”,

deplasări în RFG și Italia și întreținând bune legături cu alți legionari, între care și Papanace; vezi *ibidem*, vol. 1, f. 5 (Consiliul Securității Statului, Inspectoratul de Securitate al județului Constanța, Serviciul I/1, 24 februarie 1971).

¹²⁸ Sterie Ficata, fiul lui Tănase și al Zoei, s-a născut la Veria, în 1905 și a absolvit Academia Comercială din București.

¹²⁹ În anii 1936-1937, studenții aromâni erau organizați în trei grupuri: grupul studențesc legionar „Caliacra”, condus de Enache Caranica, grupul „Durostor”, condus de Spiru Popescu și Spiru Bujgoli (împușcat în 1939), și grupul studenților macedoromâni, care cuprindea studenții veniți din Grecia și pe cei neîncadrați în celelalte două grupuri, sub conducerea lui Vasile Joca. Vezi ACNSAS, fond Informativ, Ficata Sterie, dosar I 375964, vol. 4, f. 1 (MAI, Direcția Regională Dobrogea, Serviciul III, Nota informativă privind pe Ficata Sterie a agentului „Preda Ion”, 22 octombrie 1961).

¹³⁰ *Ibidem*, vol. 4, f. 20 (Declarația lui Ioan St. Nacu, 8 martie 1952).

¹³¹ *Ibidem*, vol. 1, f. 2 (Extras din Arhiva SSI, 23 septembrie 1942).

¹³² *Ibidem*, f. 4 (Fișa personală).

¹³³ *Ibidem*, f. 35 (Prefectura Poliției Capitalei, 25 iulie 1942).

¹³⁴ Sterie Ficata a fost pus în libertate în 1963, apoi s-a angajat la întreprinderea de cauciuc Jilava, de unde s-a pensionat. Vezi *ibidem*, f. 60 (Hotărâre de luare în evidență, 28 martie 1968).

¹³⁵ ANR, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Serviciul Special de Informații, dosar 51, 1943, f. 80 (Extras din arhiva SSI, Dosar personal 1632, 27 octombrie 1943).

¹³⁶ În mai 1941, poliția l-a arestat pe aromânul Aurel Caramitu, aflat în serviciul hotelului „Viena”, care avea o mașină de scris portabilă nouă. Vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 16, 1941, f. 57 (Prefectura Poliției București, Raportul zilei, 23 mai 1941).

¹³⁷ Nicolae Ciomu, născut la 4 august 1895 la Moloviște, Grecia, a fost antreprenor al hotelurilor „Europa” și „Imperial” din Silistra și s-a refugiat din Cadrilater în toamna lui 1940. Vezi ACNSAS, fond Informativ, Cuțumina Stavre, dosar I 375963, f. 176 (DGP, Corpul detectivilor, Referat, 15 aprilie 1943).

Calea Griviței 114, proprietatea lui Belu, „Roma”, Calea Griviței 180, proprietari Spiru și Leonida Babu, „Europa”, Calea Griviței 100, proprietar Gh. Creșu, „Basarabia”, Calea Griviței 94, aparținând lui Leonida Simu, „Brașov”, al lui Nacu M. Popescu, „Marna”, al lui Spiridon Asan¹³⁸ și „Unirea”, al lui Dumitru Pitulea¹³⁹.

Cele mai multe acțiuni ale studenților înregimentați au avut ca scop difuzarea mesajului legionar și cooptarea de noi adepți în zonele de origine. O campanie de amploare în acest sens a avut loc în vara lui 1941, când nevoia refacerii legăturilor și încurajării cadrelor i-a determinat pe studenții din București să se mobilizeze. Sub coordonarea lui Sterie Prapa, Nicolae Dadami și Pascu Cojocaru, ei au proiectat un plan de lucru pentru vacanța de vară¹⁴⁰, care urmărea deplasarea în teritoriu, mai ales în zonele locuite de aromâni, și atragerea de noi membri. Prioritatea a constituit-o reorganizarea structurilor din județul Tulcea, unde fostul șef, avocatul Nicolae Arnăutu, fugise după „rebeliune”¹⁴¹, însă acțiuni intense de propagandă s-au derulat și în județul Ialomița, unde se constatase sistarea oricărei activități în sectoarele macedoromâne¹⁴². Studenții au fost la fel de implicați în campaniile de strângere a ajutoarelor pentru familiile celor arestați și în organizarea parastaselor și serviciilor funerare pentru legionarii decedați¹⁴³.

Din punct de vedere organizatoric, studenții aromâni legionari erau grupați pe facultăți, cei mai numeroși fiind la Academia Comercială din București. Grupul îi cuprindea pe: Gh. Cocu, Vanghele Trâpciu, D. Corali, Andrei Chiralcu, Ștefan Chioara, Dumitru Ceanu Prapa, Ion Dimu, Dumitru Grecu, Anton Grameno, Iancu Ciugică, Eftimie Naca, Nicolae Hagina, Sterie Papahagi, Sterie Papadumitru, Hristu Rafail, Ion Fonta, Papaconstantin Hristu și Dumitru Talichi. Grupul Facultății de Drept era compus din: Ion Ciumeti, Aristotel Colomicu, Gh. Caraiari, Dumitru Teguianu, Dumitru Parceli, Alexandru Pârnu, Chiril Tuicov, Gh. Vasu și Marin Rusco. La Facultatea de Litere activa Teodor Mihadaș, Gheorghe Perdichi, Gheorghe Ruva, Vanghele Mărgărit, Gh. Rațu, N. Samara, Teodor Zuca, Hristu Forfoale, Aristide Sdru, Constantin Scrima, C. Guli, Adrian Fochi. Grupul de la Medicină Umană era compus din: Mircea Gavrizi, Tănase Ceacatura, C. Hagi, Gh. Papahagi, Vasile Papahagi, Tudose Marinescu, Cleante Togu, Gh. Sumaleva, A. Caraiani, iar cel de Medicină Veterinară din Atanase Cârțu, Gh. Neață, Mihai Hagibira, Ilie Merinescu, Gh. Petcu, Sebe Atanase. Mai puțini aromâni legionari, poate pentru faptul că specializările în cauză nu reprezentau domenii de tradiție în cadrul comunității și nu asigurau deosebite oportunități profesionale motivante, se

¹³⁸ ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 29, 1941, f. 3 (SSI, Notă, 5 noiembrie 1941). Spiridon Asan (întâlnit și sub forma Hasanu) s-a născut la 22 decembrie 1889 la Crușova și s-a refugiat din Cadrilater în toamna lui 1940. Vezi ACNSAS, fond Informativ, Cuțumina Stavre, dosar I 375963, f. 176 (DGP, Corpul detectivilor, Referat, 15 aprilie 1943).

¹³⁹ Dumitru Pitulea, născut la 26 ianuarie 1884, la Veria, Grecia, s-a refugiat din Cadrilater în toamna lui 1940 și era unchiul lui Constantin Papanace. Vezi ACNSAS, fond Informativ, Cuțumina Stavre, dosar I 375963, f. 176 (DGP, Corpul detectivilor, Referat, 15 aprilie 1943).

¹⁴⁰ ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 17, 1941, vol. I, f. 3 (Prefectura Poliției București, Extras din Buletinul informativ, 10 iunie 1941).

¹⁴¹ Idem, dosar 16, 1941, f. 228 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 31 mai 1941).

¹⁴² Idem, dosar 17, 1941, vol. I, f. 202 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 19 iunie 1941).

¹⁴³ Grupul legionarilor macedoromâni din București a organizat, la inițiativa lui Sterie Ficata, la biserica Precupeții Vechi, un parastas pentru pomenirea tuturor macedoromânilor care „s-au jertfit pentru legiune”. Vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 247, 1941, f. 41 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 27 august 1941). Nu la fel de empatici au fost și în cazul comemorării lui Nicolae Iorga, poliția având informații privind proiectarea unei acțiuni de protest față de acest act considerat de „înaltă trădare față de neam”. Vezi idem, dosar 15, 1941, vol. II, f. 61 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 13 mai 1941).

numărau la Facultatea de Arhitectură (Gh. Caramuzi), Școala Politehnică (Gh. Dinu, Gh. Funda) și la Academia de Arte Frumoase (Stere Gavrizi)¹⁴⁴.

Un alt centru de putere activ și cu influență în rândul comunității a fost SCMR, aflată după ianuarie 1941 într-o continuă metamorfoză. Președinția organizației a fost asigurată pe toată perioada de Sterie Petrașincu, însă presiunea exercitată de grupul legionarilor radicali a dus la schimbări în conducere: pătrunderea unui număr mare de membri ai Mișcării, înlăturarea unor lideri cu state vechi și aflați pe o linie moderată sau neutră politic, dispute interne privind obiectivele și mijloacele de acțiune. În iunie 1941, a fost ales un nou Comitet al SCMR, din care jumătate erau legionari. Noii titulari: Sterie Ficata, Ion Zeana și Alexandru Sdrula, figurau deopotrivă și ca lideri ai studenților macedoromâni. Alături de Ion Zeana, Costache Tega¹⁴⁵, Gh. Zeana¹⁴⁶, Cola Ciumetti, Nuli Pateli¹⁴⁷, Cristea Iufu¹⁴⁸ și Ion Nacu¹⁴⁹, ei încercau să creeze o atmosferă defavorabilă președintelui Petrașincu, deoarece nu împărtășeau convingerile legionare¹⁵⁰. Din structurile de conducere ale SCMR mai făceau parte legionarii: Dimitrie Garibaldi, Vasile Culina, frații Tanașoca, Aurelian Constantinescu, Aristide Jojea, Pandeleghe, Lascu Vanghele, I. Papamihali, Nacu Scârmă, P. Caranica, Apostol Zotu, Vasile Cului, C. Exarhu, G. Pariza, frații Gudi, Naca Eftimie, P. Bolintinean și Apostol Sdrula, toți veniți pe filiera Papanace¹⁵¹. În fața acestei situații, Petre Țopa, fostul președinte al organizației, a demisionat din structurile de conducere¹⁵².

Schimbară strategiei SCMR, radicalizarea poziției sale și adoptarea unui ton critic față de Ion Antonescu și a unor mijloace subversive de luptă împotriva administrației sale au fost, de altfel, miza conflictului între moderați și extremiști, dezvoltat în perioada 1941-1944. Tabăra extremistă era suficient de omogenă din punct de vedere socio-politic, aderenții ei fiind mai cu seamă studenți și tineri legionari ancorați în mesajul simist al luptei totale. Moderații erau preponderent de vârstă a doua și a treia, unii fiind legionari recunoscuți, alții cu afiliere incertă. Ei excludeau posibilitatea acțiunilor violente și agreau ideea unei colaborări cu regimul Antonescu. Încă din iulie 1941, la o lună de la pătrunderea masivă a tinerilor legionari în structurile de conducere ale SCMR, Petrașincu și Murnu i-au avertizat pe noii veniți să nu desfășoare acțiuni contra statului sau să încalce legile în vigoare, întrucât vor fi excluși din Comitet și vor fi denunțați autorităților¹⁵³. Amenințările nu s-au concretizat însă niciodată, deși mulți tineri acționau contrar dispozițiilor legale și consemnului stabilit de liderii SCMR. Nici presiunile create de radicali asupra lui Petrașincu, pe care l-au somat să permită

¹⁴⁴ ACNSAS, fond Informativ, Ficata Sterie, dosar I 375964, vol. 2, f. 154-155 (Corpul detectivilor, Grupa I-a, 12 iunie 1941).

¹⁴⁵ C. Tega, fiul lui Gheorghe și al Haidei, s-a născut în 1909 la Băiaș și era administrator la moara „România Mare”, fostă „Herdan”. Vezi ACNSAS, fond Informativ, Ficata Sterie, dosar I 375964, vol. 2, f. 108 (DGP, Corpul detectivilor, Referat al Comisarului șef Dumitru Mănăilă, 15 octombrie 1941).

¹⁴⁶ Gh. Zeana era medic, fost director al ziarului „Granița de Oțel” din Bazargic (*ibidem*).

¹⁴⁷ Nuli Pateli, fiul lui Spiro și al Constanței, s-a născut în 1911 la Novaci, jud. Gorj și era licențiat al Facultății de Drept din București (*ibidem*).

¹⁴⁸ Cristea Iufu, născut la 20 august 1890, la Asan, Grecia, a fost diplomat al Școlii Superioare de Comerț din Salonic și funcționar la Banca Românească (*ibidem*).

¹⁴⁹ Ion Nacu, născut la 15 august 1908, la Veria, Grecia, licențiat al Academiei Comerciale din București, a fost funcționar la Vagon-Lits și internat la închisoarea din Vaslui în 1938-1939 (*ibidem*).

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 154 (Corpul detectivilor, Grupa I-a, 12 iunie 1941).

¹⁵² ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 17, 1941, vol. II, f. 39 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 30 iunie 1941).

¹⁵³ *Ibidem*, f. 99 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 3 iulie 1941).

desfășurarea ședințelor „naționaliste” fără nici un fel de opoziție¹⁵⁴, nici intrigile și instigările lui C. Zima și Al. Sdrula, care l-au adus pe președintele societății în situația de a-și depune demisia în august 1942¹⁵⁵, și nici acțiunile subversive nu i-au determinat pe „bătrâni” să-și ducă angajamentele la capăt.

Au existat amenințări și decizii interne îndreptate împotriva radicalilor, dar nici unul nu a fost deferit justiției sau autorităților polițienești. În iulie 1942, grupul moderaților format din Sterie Petrașincu, Victor Papacostea, Leon Moga, Ion Chițea, Nicolae Batzaria și Virgil Caracota a decis, în urma unei ședințe, „să pună capăt debandadei și nesupunerii din partea tineretului macedonean”¹⁵⁶; și au format o comisie prezidată de Batzaria, din care făceau parte V. Papacostea, Valeriu Papahagi, Gh. Zima și Al. Sdrula, însărcinată cu verificarea situației macedoromânilor din București și din țară¹⁵⁷. În mai 1943, s-au înființat chiar două posturi de custozi ai societății pentru controlul activității legionare, ocupate de Anton Lega, casierul SCMR, și Leon Boga, șeful Secției Culturale¹⁵⁸. Nici una din inițiative nu a fost urmată de sancțiuni interne pentru radicali, iar evidențele poliției și siguranței nu înregistrează vreo colaborare între liderii moderați ai macedoromânilor și autoritățile statului.

O preocupare constantă a SCMR și un alt motiv de dispute interne l-a constituit poziția comunității și a statului român față de războiul din Balcani și de soluționarea problemelor românești. Pe fondul știrilor venite din zonă, care prezentau abuzurile săvârșite de autoritățile de ocupație asupra populației macedoromâne¹⁵⁹, liderii ai organizației, precum Petre Țopa și mai ales George Murnu, au lansat în repetate rânduri critici la adresa guvernului de la București. Ei acuzau, în ședințe publice, reacția slabă a statului, dar și lipsa de suport pentru acțiunile și inițiativele aromânilor. Murnu vorbea despre necesitatea constituirii unui stat macedo-albanez sub protecția Italiei, singura formulă care ar fi garantat conaționalilor o existență normală; de aceea, îndemna în repetate rânduri tinerimea aflată la studii în România să se întoarcă în Balcani pentru a înființa acel stat¹⁶⁰. Activitatea intensă a lui Murnu în această direcție¹⁶¹ a deranjat cercurile radicale, care, mizând pe un proiect integral românesc, îi acuzau pe bătrâni că „s-au vândut lui Antonescu și Legației Italiene”¹⁶². Influența guvernului de la Roma prin

¹⁵⁴ ACNSAS, fond Informativ, Sterie Petrașincu, I 310772, f. 22 (Brigada specială, 5 mai 1943).

¹⁵⁵ Sterie Petrașincu susținea atunci că nu poate conduce o societate în care membrii urmăresc doar interese personale. Vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 163, 1942, f. 19 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 2 august 1942).

¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 13 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 23 iulie 1942).

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 15 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 28 iulie 1942).

¹⁵⁸ ACNSAS, fond Informativ, Sterie Petrașincu, I 310772, f. 22 (Brigada specială, 5 mai 1943).

¹⁵⁹ Conducătorii macedonenilor megleniți, Naum Nance, Victor Ciapa și Tudor Mirida, prezentau, în iulie 1941, vești nu foarte liniștitoare din teritoriile ocupate de bulgari; vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 17, 1941, vol. II, f. 116 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 4 iulie 1941). Astfel de informații erau făcute în ședințe SCMR și în iulie 1942, când G. Murnu și studentul Teodor Mihadaș au expus situația conaționalilor din nordul Greciei, arătând că aceștia așteptau de mai multe luni ajutorul guvernului de la București; vezi ACNSAS, fond Informativ, Sterie Petrașincu, I 310772, f. 102 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 4 iulie 1942).

¹⁶⁰ ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 163, 1942, f. 3 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 13 iunie 1942); ACNSAS, fond Informativ, Sterie Petrașincu, I 310772, f. 102 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 4 iulie 1942).

¹⁶¹ Poliția semnala că Murnu primea zilnic la domiciliu legionari macedoromâni pe care îi îndemna să nu plece în Transnistria, acolo unde dorea guvernul român să-i trimită, ci în Macedonia, pentru înființarea statului propriu; iar în iunie 1942, declara în fața studenților că nu pune bază pe promisiunile guvernului român privind ajutorul pe care îl acordă macedoromânilor. Vezi ACNSAS, fond Informativ, George Murnu, I 310773, f. 5 (Fișa de urmărire).

¹⁶² *Ibidem*, f. 26 (Corpul Detectivilor, 14 august 1942).

reprezentanța de la București, invocată de gruparea tinerilor și consemnată și într-un raport al Corpului Detectivilor din august 1942¹⁶³, nu era însă decât o manevră abilă. Italienii încercau să-și mențină cota de simpatie în rândul aromânilor, afectată de unele știri venite din Balcani¹⁶⁴, și să-i păstreze alături în disputa cu grecii; și aceasta în ciuda faptului că, la nivelul verii lui 1942, tema confederației albano-române sub auspiciile Romei fusese înlocuită cu cea a creării unui stat albanez extins, controlat de Mussolini.

Mirajul proiectului italian, încrederea în sprijinul pe care Roma avea să-l acorde românilor din Balcani și perspectiva creării unui stat propriu în zonă au persistat însă până în 1943, în cercuri macedoromâne diverse, legionare sau neafiliate politic, prinse de discursul ofertant, de propaganda guvernului fascist. Nemulțumiți că statul român nu acorda un sprijin mai consistent conaționalilor de la sud de Dunăre¹⁶⁵, că nu încuraja „cultura și educația națională a macedoromânilor”¹⁶⁶ și că aplica politici abuzive în țară față de aceștia¹⁶⁷, grupuri de studenți aromâni se declarau gata să părăsească România pentru a se stabili în Macedonia unde, cu ajutorul Italiei, să-și facă propriul stat¹⁶⁸. Stimulați de îndemnul lui Murnu, Alcibiade Diamandi sau Constantin Papanace¹⁶⁹, legionarii aromâni au creat un soi de rezistență față de statul român, pe care îl acuzau că îi discriminează fără teme și cu care nu se mai simțeau pe deplin solidari¹⁷⁰.

Impresia ostracizării și a unui asediu impus de autoritățile de la București se baza pe măsurile excepționale luate după „rebeliune” față de toți legionarii, de filajul strâns și de valul de arestări; dar și pe atenția sporită acordată grupului macedoromân în particular, mult mai risipit în țară după procesul relocării din toamna lui 1940, implicat activ în problemele Balcanilor și asociat mijloacelor teroriste de acțiune. Măsuri efective împotriva întregii comunități aromâne din țară nu au fost luate, însă nu au lipsit deciziile restrictive punctuale și o anumită suspiciune a autorităților față de ansamblul grupului. Această stare tensionată, de neîncredere, a amplificat frustrarea „bătrânilor” și a celor neafiliați, care trebuiau să ispășească, fără teme, păcate ale aripii tinere. Într-o convorbire avută de Theodor Capidan cu von Killinger, profesorul aromân se plângea că „din cauza greșelii comise de unii tineri iresponsabili, guvernul refuza să le mai încredințeze posturi și să le dea ajutoare”¹⁷¹.

¹⁶³ Într-un referat al Corpului Detectivilor se menționa faptul că Legația italiană „s-a servit de Murnu și Alcibiade Diamandi”. Vezi *ibidem*, f. 28 (Corpul Detectivilor, Referat, 23 august 1942).

¹⁶⁴ Cercurile macedoromâne din capitală discutau, în noiembrie 1941, despre atitudinea ostilă a Italiei, care nu aproba deschiderea de școli în teritoriul locuit de români. Ele susțineau că stăpânirea italiană era la fel de aspră precum cea greacă și iugoslavă. Vezi ANR, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 164, 1941, f. 15 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 5 noiembrie 1941).

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 4 (Corpul Detectivilor, Grupa I, 13 aprilie 1941).

¹⁶⁶ Idem, dosar 163, 1942, f. 46 (Direcția Generală a Poliției, 28 octombrie 1942).

¹⁶⁷ Studenții Prapa Sterie și Naca Eftimie criticau guvernul că arestează numai macedoromâni. Vezi idem, dosar 15, 1941, vol. II, f. 194 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 19 mai 1941).

¹⁶⁸ În mai 1941, doi studenți aromâni declarau că, în condițiile în care guvernul îi arestează doar pe macedoromâni, ei vor pleca în Albania, unde italienii îi tratau mai bine (*ibidem*). În septembrie 1942, o delegație de patru-cinci studenți, între care și un legionar, condusă de studentul Nicolae Petcov, a vizitat Legația Italiei, unde a depus un memoriu. El prezenta viața grea a românilor din Macedonia și cerea sprijinul Italiei pentru a se stabili cu toții în zonă și a forma „uniunea latină” din Peninsula Balcanică. Vezi idem, dosar 163, 1942, f. 32 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 20 septembrie 1942).

¹⁶⁹ Papanace cerea macedoromânilor să nu se stabilească în România, ci să plece în Macedonia unde era nevoie de intelectuali. Vezi *ibidem*, f. 34 (Prefectura Poliției București, Buletin informativ, 30 septembrie 1942).

¹⁷⁰ Macedoromânii nelegionari, în frunte cu studenții Iordan Ionescu și M. Fârșerotu, au făcut în iunie 1941 o propagandă intensă pentru a-și determina colegii să se înroleze în armata română care lupta în Basarabia și Bucovina. Legionarii s-au opus inițiativei, susținând că datoria lor era de a lupta pentru autonomia Macedoniei. Vezi idem, dosar 164, 1941, f. 6 (Corpul Detectivilor, Grupa I, 25 iunie 1941).

¹⁷¹ *Ibidem*, f. 16 (Notă SSI, 20 noiembrie 1941).

Ca efect al relației precaute, pe alocuri încordate dintre stat și comunitatea macedoromână din țară, care infuzase „mijloacele balcanice” de acțiune, a apărut o inițiativă a Ministerului Afacerilor Străine: emiterea unor documente de călătorie speciale pentru aromânii ce locuiau în Bulgaria. Ministerul era de părere ca pașapoartele a „trei categorii de cetățeni români” – evreii, suspecții și macedoromânii – să poarte o însemnare discretă, cu caracter confidențial, care să permită poliției identificarea titularului și stabilirea interdicției de a pătrunde în România. Pașapoartele evreilor urmau să fie inscripționate cu cifra 1, iar ale aromânilor cu cifra 3¹⁷². Proiectul Ministerului Afacerilor Străine, abuziv și antisemit, ce viza, în cazul conaționalilor din Bulgaria, limitarea pătrunderii unor persoane potențial periculoase, nu a fost aplicat în cazul aromânilor; însă el reflectă o atitudine suspicioasă, care îi transformase pe „frații” de la sud de Dunăre în persoane virtual nocive, dacă ieșeau din aria lor de locuire și doreau să pătrundă pe teritoriul statului român.

Încadrați în rândurile Mișcării legionare încă din anii '30, aromânii au profitat de oportunitățile politice, de legăturile personale și de „avantajele” apartenenței la un grup închis pentru a urca rapid, în intervalul septembrie 1940 – ianuarie 1941, în ierarhia socială și economică. Au devenit, cu sprijinul lui Constantin Papanace, un grup important în cadrul Gărzii. Au avut influență în ministere, întreprinderi și bănci, determinând, până la un punct, strategia politico-diplomatică a României în privința raporturilor cu Grecia și în general față de Balcani. Și-au exprimat constant, chiar dacă cu diferențe de nuanță, susținerea pentru proiectul unei Macedonii independente, aflată sub tutela Italiei, care să le ofere garanția căminului propriu. Au avut apoi o relație sinuoasă cu statul român și cu guvernarea antonesciană. Dorința unora de a pleca în Macedonia a coexistat cu proiectele altora de a rămâne în țară, colaborarea cu Ion Antonescu transformându-se după „rebeliune” într-un război. Aromânii legionari nu au constituit un grup omogen, nici politic, nici ideologic, nici economic, dar în problemele majore, care vizau interesele comune, au știut să pară o comunitate coerentă, articulată.

CULT OF VIOLENCE IN THE PRACTICE OF POWER.
LEGIONARY AROMANIANS AND THE NEW STATE “MODEL” (1940-1944)
(Summary)

Keywords: Aromanians, legionnaires, violence, ideology.

Having come to power in September 1940 – amidst the political crisis – the Iron Guard, in alliance with Ion Antonescu and his collaborators, has instituted a regime in which the power duality has generated both institutional and personal conflicts, and has stressed further the exceptional condition caused by the war context. Without being a distinct structure, based on the model of the Fraternities of the Cross, of the Legionary Workers' Corps or the Legionary Students Corps, the group of Aromanians played an important role in the institutionalization of violence and in the increase of power nuclei in the state.

Part of the Iron Guard as far back as the '30s, the Aromanians have taken advantage of political opportunities, personal ties and of the “benefits” of belonging to a closed group in order to ascend rapidly in the social and economic hierarchy between September 1940 and January 1941. With the support of Constantin Papanace, they have become a group of force within the

¹⁷² ACNSAS, fond Documentar, dosar D 9685, vol. 27, 1942-1947, f. 50 (Ministerul Afacerilor Străine, Însemnare cu caracter confidențial a pașapoartelor sau certificatelor de repatriere, 7 ianuarie 1943).

Iron Guard, being influential within ministries, enterprises, banks; they have determined, up to a certain point, Romania's political and diplomatic strategy in its relations with Greece and with the Balkans in general. Albeit with slight differences, they have constantly expressed their support for the project of an independent Macedonia under Italian tutelage, that would provide their own home warranty. Then, they have had a tortuous relationship with the Romanian State and with Antonescu's government. Some were willing to return to Macedonia, while others had projects of staying on in the country, continuing the struggle to take over the power, and, after the "rebellion", the collaboration with Ion Antonescu transformed into a game of harassment.

Neither politically, ideologically or economically did they represent a homogeneous group, but they did know how to maintain a coherent and articulate appearance in what concerns major problems, of common interest.